

АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ КИШОВАРЗИИ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ИНСТИТУТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАҲҚИҚИ СИСТЕМАВИИ РУШДИ КИШОВАРЗӢ

ТДУ 334 (575.3)

ТКБ 65.05 (2 тоҷик)

Бо ҳуқуқи дастнавис

Б-33

Баҳодурова Қумринисо Қаюмовна

**Такмили муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар
мисоли соҳибкории кишоварзӣ)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи
ихтисоси 08.00.06.06 - Иқтисодиёти соҳибкорӣ

Роҳбари илмӣ: Ашуров И.С.
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

Душанбе -2024

Диссертатсия дар институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди
кишоварзӣ иҷро карда шудааст.

- Роҳбари илмӣ:** **Ашуров Ихтиёр Саидович,**
- доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори
кафедраи “Молия ва қарз”-и Донишгоҳи Славянии
Россия ва Тоҷикистон
- Муқарризони расмӣ:** **Қурбонзода Маҳмадалӣ Раҳмат,**
- доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии
Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Соҳибназаров Ғаюр Холиқназарович,**
- номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон
- Муассисаи пешбар:** Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи
Ш.Шоҳтемур

Ҷимояи диссертатсия рӯзи «26» март соли 2024, соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи
Шурои диссертатсионии 6D.KOA–063 назди Донишгоҳи байналмилалии
сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, хиёбони
Борбад 48/5) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣ ва сомонаи расмии Донишгоҳи
байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон (www.iutet.tj) шинос шудан
мумкин аст.

Автореферат «___» _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент**

Исмоилов А.А.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ислоҳоти иқтисодиёти Тоҷикистон бо мақсади ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ бояд хусусияти муназзам дошта бошад, ки дар такмили маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии марбут ба ташаккули муҳити мусоиди соҳибкорӣ зоҳир мешавад. Вазъи муҳити молиявии соҳибкорӣ ҳам дар иқтисодиёти кишвар ва ҳам дар минтақаҳои алоҳида таъсири назаррас дорад.

Бо оғози ислоҳоти иқтисодӣ тафовутҳо дар рушди иқтимоию иқтисодии минтақаҳо рӯ ба афзоиш оварданд, ки бо истифодаи иқтисодии иқтисодиву иқтимоии ҳудуд, ташаккули муносибатҳои бозорӣ, ҳолат ва динамикаи афзоиши намудҳои гуногуни фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ вобастаанд. Рушди ҳамаҷониба, мустақкам намудани истиқлолияти иқтисодӣ, ҷустуҷӯи манбаъҳои молиявӣ, истифода ва афзоиш додани нерӯи фаъолияти соҳибкорӣ, ҳамчун омилҳои асосии рушди соҳибкорӣ доништа шаванд ҳам, вале ҳанӯз омилҳои мавҷуданд, ки ба рушди соҳибкорӣ монеъа эҷод менамоянд.

Ба ин омилҳо метавон вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, демографӣ, илмӣ-техникӣ, иқтимоӣ ва экологиро дохил намуд.

Муҳити молиявии соҳибкорӣ ҳамчун маҷмӯи омилҳои дохилӣ ва беруна мустақим ва ё ғайримустақим ба ташаккул ва рушди соҳибкорӣ таъсир мерасонанд. Сатҳи пасти капитализатсияи истеҳсолот, гарон будани арзиши қарзҳои бонкӣ, сарбории баланди андозӣ омилҳои боздорандаи рушди соҳибкорӣ гардидаанд. Муҳити молиявӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ ва микроиқтисодӣ барои рушди соҳибкорӣ талаботи объективӣ ва вазифаҳоест, ки новобаста аз манфиатҳои иқтисодӣ бояд муҳайё карда шавад. Таҳлилҳо собит менамоянд, ки солҳои охир доир ба муҳити молиявии соҳибкорӣ таҳқиқотҳои зиёде бурда шудаанд, вале, мутаассифона масъалаҳои назариявии муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи лозима таҳқиқ нашудаанд. Ҳол он ки тибқи таълимоти классикони назарияи иқтисодӣ, асоси фаъолияти соҳибкорӣ дониш дар бораи шартҳо ва омилҳои муҳити соҳибкорӣ мебошад.

Ҳолати кунунии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз набудани муҳити молиявии соҳибкорӣ рушди соҳибкорӣ, сатҳи баланди андозбандӣ, амалҳои коррупсионӣ дар ташаккул ва фаъолияти соҳибкорӣ, сатҳи пасти даромад, низоми қарз ва суғурта, дастгирии молиявӣ гувоҳӣ медиҳад.

Зарурати омӯхтани асосҳои назариявии муҳити молиявии соҳибкорӣ, омилҳои ташаккули муҳити молиявии соҳибкорӣ, инчунин омӯхтани таҷрибаи ҷаҳонии муҳайё сохтани муҳити молиявии соҳибкорӣ, баҳои ҳолати муосири он дар сатҳи макроиқтисодӣ ва микроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайян намудани самтҳои асосии тақмили онҳо, муҳаббатҳои мавзӯи таҳқиқоти интихобшуда тақозо менамояд.

Дараҷаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиш. Дар марҳилаҳои гуногуни рушди илми иқтисодӣ олимони ба таҳқиқи муҳити молиявӣ ва мушкилоти соҳибкорӣ таваҷҷӯҳи хоса доранд. Як қатор асарҳои илмие, ки ба соҳибкорӣ ва муҳити соҳибкорӣ бахшида шудаанд, аз ҷумла асарҳои иқтисодшиносони барҷастаи гузашта К. Маркс, Ф.Энгелс, М.И.Туган-Барановский, А.В. Китманов, Е.И.Комиссарова, Р.Кэмпбелл, Л.Макконел, Й.Шумпетер, Л.Брю, П.Самуэлсон, И.А.Чернухина ва дигарҳо дарҷ гардидаанд.

Таҳқиқоти фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти Тоҷикистон дар рисолаҳои илмӣ ва мақолаҳои олимони ватанӣ Абдуғаффоров А.А., Ашуров И.С., Алиева Г.Ш., Бобоҷонов Д., Исмоилов Ш.М., Исмоилов А.А., Каримов Б.Х., Комилов С.Ҷ., Қудратов Р.Р., Мадаминов А.А., Миркамоллов А., Солиев А.А., Султанов З.С., Умаров Х.У., Хайрзода Ш.Қ., Хоркашов И .С., Ҷабборов Ф.А., Ҷурабоев Г.Ҷ., Ҳабибов С.Х., Шамсиев К.Б., Шаропов Ф.Р., Эшов Д.К. ва дигар олимони-иқтисодчиёни ватанӣ таҷассум ёфтаанд.

Солҳои охир муҳаққиқон Ҳикматов У.С. доир ба муҳити соҳибкорӣ, Каримова М.И. доир ба муҳити институтсинали, Султонов З.С. доир ба ҷабҳаҳои ташкилию иқтисодии таъмини инфрасохтори соҳибкории хурд, Иброҳимов И.Р. доир ба асосҳои назариявии танзими давлатии бозори иқтисодиёти хурд, Соҳибназаров Р.Х. доир ба таъмини самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ, Лолаев З.Х. доир ба рушди соҳибкории хурду миёна, Набиев У.Л. доир ба таъмини рушди босуботи соҳибкории хурд, Ҷайлоев З.М. доир ба танзими давлатии соҳибкории истеҳсоли, Наимов Б.К. доир ба рушди соҳибкории хурд ва миёна дар соҳаи кишоварзӣ, Начмиддинов Ф.Н. доир ба механизми ташкилию иқтисодии рушди соҳибкории хурд, Насриддинов Ш.Ш. доир ба муаммоҳои ташаккул ва дурнамои рушди соҳибкории кишоварзӣ, Досиев М. доир ба рушди соҳибкории экологӣ ва дигарон рисолаҳои илмӣ дифоъ намудаанд, вале аз ҷониби онҳо оид ба ҷабҳаҳои назариявӣ ва методологии муҳити молиявии соҳибкорӣ диққати кофӣ дода нашудааст.

Заминаҳои назариявӣ-методологии таҳқиқотро маълумотҳои омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати молия, Бонки миллӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати кишоварзӣ, Маркази таҳқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инчунин, ҳисоботҳои илмии Институти иқтисодиёт ва демография, Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва АИКТ, ҳисоботҳои ташкилотҳои байналхалқии дар Тоҷикистон амалкунанда, ҳисоботҳои солнаи ҶДММ

“Латиф Муродов”, кооперативи тичортии “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор, хоҷагиҳои деҳқонии “Файзулло Саидов”-и ноҳияи Қубодиён, “Ифтихор”-и ноҳияи Ёвон ташкил медиҳад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”, “Концепсияи рушди соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2015” таҳти рақами №469 аз 3.12.2003, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи дурномаҳо, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои давлатии рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, «Дар бораи Ҷимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» № 1194 аз 18.03.2015, «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) № 1289 аз 15.03.2016, ҳадафҳои дарозмуҳлат ва афзалиятҳои рушди кишвар, ки аз ҷониби Президенти мамлакат дар Паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2022 ироа шудаанд, “Барномаи миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2016-2020 (БМР 2016-2020)” ва мавзӯҳои илмии Академияи миллии илмҳо, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон робитаи бевосита дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот омӯзиши муқаррароти назариявӣ, методӣ ва амалии муҳити молиявии соҳибкорӣ мебошад, ки имкон медиҳад ҳолати муҳити молиявии соҳибкориро муайян ва самтҳои асосии таҳкими он пешниҳод карда шаванд.

Вазифаҳои таҳқиқот аз инҳо иборат мебошанд:

- ❖ таҳқиқи асосҳои илмӣ-назариявии муҳити молиявии соҳибкорӣ;
- ❖ муайян намудани омилҳои ташаккули муҳити молиявии соҳибкорӣ;
- ❖ таҳқиқи таҷрибаи муҳити молиявии соҳибкорӣ дар хориҷа;
- ❖ таҳлили ҳолати муносири муҳити молиявии берунаи соҳибкорӣ дар Тоҷикистон;
- ❖ баҳои ҳолати муносири микромуҳит ва макромуҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон;
- ❖ пешниҳод намудани самтҳои асосии такмили муҳити молиявии соҳибкорӣ тавассути:
  - таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ;
  - таҳияи стратегияи молиявӣ, чун самти асосии беҳтар намудани муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ;
  - танзими давлатии фазои соҳибкорӣ дар пояи асосии таҳкими муҳити молиявии он.

Объекти таҳқиқот раванди ташаккул ва рушди муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ ва равандҳои рушди муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Фарзияи таҳқиқот. Ба сифати фарзияи ибтидоии илмии таҳқиқот муқаррароте пешниҳод карда шуд, ки дар ҳолати ба таври илмӣ асоснок кардани муҳити молиявии соҳибкорӣ ва таҳким додани он бо роҳи: таҳияи стратегияи молиявӣ, чун самти асосии беҳтар намудани муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ, таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ ва танзими давлатии фазои соҳибкорӣ дар пояи асосии таҳкими муҳити молиявии он ноил гардидан мумкин аст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро асарҳои олимон - иқтисодчиёни машҳури ватанию хориҷӣ ташкил медиҳад. Инчунин, дар диссертатсия ҳисоботҳои Вазорати рушди иқтисод ва савдо, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар муассисаҳои илмӣ истифода шудаанд. Диссертатсия вобаста аз муносибатҳои методологӣ, ба таҷрибаи таърихӣ тараққиёт ва ислоҳоти иқтисодиёт таъна намуда, роҳҳои тақмил додани муҳити молиявии соҳибкориро дар Тоҷикистон муайян месозад.

Сарчашмаи маълумот. Ба сифати иттилооти ибтидоӣ қонунҳо ва қарорҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, стратегияҳо, концепсияҳо, барномаҳо, Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуҷжатҳои мақомоти давлатии ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ доир ба ин масъала истифода бурда шудаанд. Нашрияҳои рӯзномаю маҷаллаҳо оид ба таъмин кардани аҳолии деҳот бо шугл, хӯрокворӣ, нигоҳдорӣ ва ҳимояи сатҳи баланди зиндагӣ, ба қор ҷалб намудани ҷавонон низ пояи таҳқиқотро таъмин намудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқотро маҷмуаҳои омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилоятҳо, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботи солонаи хоҷагиҳои кишоварзӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷжатҳои методӣ: меъёрҳо ва стандартҳо, ҳисоботҳои ташкилотҳои лоиҳакашӣ, рисолаҳои докторӣ ва номзадӣ оид ба масъалаҳои омӯхташаванда ва ба ин монанд, маърузаҳои қори амалии муаллиф ва ғайра ташкил медиҳанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Муайян намудани асосҳои назариявӣ ва методологӣ мафҳуми муҳити молиявии соҳибкорӣ ва пешниҳоди самтҳои асосии тақмили он дар сатҳи микро ва макрмуҳити молиявӣ.

❖ дар асоси таҳқиқоти назариявии мафҳуми “муҳити молиявии соҳибкорӣ” нуқтаи назари муаллиф пешниҳод гардидааст, ки дорои чунин мазмун мебошад: муҳити молиявии соҳибкорӣ «ҳамчун вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, демографӣ, илмӣ-технологӣ, иҷтимоӣ, экологии

ташаккулёфта буда, ба соҳибкорон имконияти озодона фаъолият карданро муҳайё месозад ва самаранокии фаъолияти онҳоро таъмин менамояд”.

❖ исбот карда шудааст, ки таҷрибаи бо иттилоот таъмин намудани соҳибкорию хурду миёна доир ба дастгирии давлатии Ҷопон, бозомӯзии мутахассисон ва бо тавсияномаҳо таъмин намудани соҳибкорони Чин, гирифтани машваратҳои онлайнӣ оид ба гирифтани қарз ва хизматрасонии ширкатҳои суғуртаи Фаронса, дастгирии молиявии соҳибкорони навтаъсиси Олмон, суғуртаи тиббии ИМА, таъсиси фонди кафолати рушди тиҷорати хурди Ҷумҳурии Ўзбекистон барои Тоҷикистон қобили қабул аст;

❖ ошкор карда шудааст, ки сатҳи капитализатсияи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон паст буда, арзиши қарзҳои бонкӣ тамоюли афзоиш доранд. Кўшишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳсозии фазои соҳибкорӣ ба воситаи такмили қонунгузорӣ, таъмини ҳуқуқи моликият, мораторияи санҷишҳои фаъолияти соҳибкорӣ натиҷаҳои зарурӣ надода истодаанд;

❖ роҳҳои асосии таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ ба самтҳои сиёсӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ гуруҳбандӣ карда шуда, бо истифода аз системаи SPOT-таҳлил дурнамои рушди муҳити молиявӣ то соли 2030 муайян карда шудааст;

❖ модели концептуалии таҳия ва иҷрои стратегияи муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ таҳия карда шуда, роҳҳои такмили он бо дарназардошти риояи принципҳои асосии технологияи истеҳсолот, мақсаднок истифодабарии сармояи қарзӣ, пешгирии бавучудоии қарзҳои дебиторӣ ва саривақт пардохт намудани қарзҳои кредиторӣ, таъмини ҳавасмандии истеҳсолкунандагон ва таъмини талаботи хоҷагӣ бо воситаҳои гардон пешниҳод гардидаанд;

❖ матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ пешниҳод карда шудааст, ки он ба дастгирии давлатии соҳибкорон дар асоси ташкил намудани кластерҳои истеҳсолию тиҷоратӣ, таъсиси фондҳои махсусгардонидашударо дар бар мегирад. Ҳамкорӣ бо васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ, ташаккули симои мусбии соҳибкорӣ воситаи асосии таҳкими мақоми иҷтимоӣ ва баланд бардоштани эътибори фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

❖ асосноккунии моҳияти назариявии мафҳуми муҳити молиявии соҳибкорӣ ва пешниҳоди нуқтаи назари муаллиф;

❖ исбот намудани зарурати истифодаи таҷрибаи ҷаҳонии бунёди муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон;

❖ исбот намудани он ки, дар шароити муосир муҳити молиявии соҳибкорӣ барои таъмини рушди иқтисодиёт ва ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ дар Тоҷикистон ба таҳким додан ниёз дорад;

❖ пешниҳод намудани роҳҳои асосии таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ ва дурнамои он;

❖ пешниҳод намудани модели концептуалии таҳия ва иҷрои стратегияи муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ;

❖ пешниҳоди матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар асоси ташкил намудани кластерҳои минтақавию соҳавии рушди соҳибкорӣ, фондҳои махсусгардонидашуда ва дастгирии рушди инфрасохтори истеҳсолӣ. Ҳамкорӣ бо ВАО-и Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таҳкими фазои молиявии соҳибкорӣ ва эҷоди имиҷи мусбати соҳибкорӣ воситаи асосии таҳкими вазъи иқтимоӣ ва баланд бардоштани обрӯи фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки хулосаҳо ва пешниҳодоти дар диссертатсия дарҷ гардида, ба мукамал гардидани заминаҳои назариявӣю методии раванди таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ мусоидат карда, як қатор пешниҳодҳои дар қор овардашуда метавонанд, ҳангоми такмилдиҳии базаи қонунгузорӣ дар соҳаи таҳқиқшаванда ва инчунин дар фаъолияти сохторҳои ҳокимияти маҳалии идоракунии давлатӣ оид ба масъалаҳои ҳалли рушди сармоягузорӣ имконият фароҳам оваранд. Муқаррароти назариявие, ки дар диссертатсия ташаккул ёфтаанд, метавонанд ба таври назаррас маводҳои мавҷударо оид ба фанҳои «Менечмент», «Асосҳои фаъолияти соҳибкорӣ» пурра созанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии ва саҳеҳии муқаррароти илмӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои амалии таҳқиқот тавассути таҳлили пурраи қори муаллифони гуногун дар мавзӯи таҳқиқшуда, Стратегияи миллии рушд барои давраи то солҳои 2030, маводҳои маҷаллаҳои махсуси соҳавӣ, инчунин маълумоти соҳибкорони алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои назарсанҷии муаллиф ва истифодаи дурусти усулҳои системавии ҳалли мушкилот таъмин карда шудааст. Хулоса ва тавсияҳо, ки дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқотҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ пешниҳод карда шуданд, ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот мувофиқ мебошанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Соҳаи таҳқиқот ба қисматҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.06.06 - Иқтисодиёти соҳибкорӣ мувофиқат мекунад: 1.1. Рушди назария ва методологияи соҳибкорӣ: таҳияи методикаи ташкили фаъолият аз рӯи шаклҳои мухталифи соҳибкорӣ; 1.5. Таҳқиқи фаъолияти соҳибкорӣ дар ягонагии унсурҳои асосии он: шахсӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ-идоракунӣ; 1.7.Ташаккул ва рушди низоми таъминоти инфрасохтори фаъолияти соҳибкорӣ; Танзим ва дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ (моҳият, принципҳо, шаклҳо, усулҳо): самтҳои асосии ташаккул ва рушди низоми танзим ва дастгирии соҳибкорӣ; 1.20. Ташкили ҳамкориҳои сохторҳои ҳокимияти давлатӣ ва соҳибкорӣ; 1.23. Самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ ва роҳҳои баланд бардоштани он.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф аз муайян намудани мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, асосноккунии моҳияти назариявии мафҳуми муҳити молиявии соҳибкорӣ, исбот намудани

зарурати истифодаи таҷрибаи ҷаҳонии бунёди муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон, пешниҳод намудани роҳҳои асосии таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ, таҳияи модели концептуалии стратегияи муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ, таҳияи матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар асоси ташкил намудани кластерҳои минтақавию соҳавии рушди соҳибкорӣ, фондҳои махсусгардонидашуда ва дастгирии рушди инфрасохторӣ иборат мебошад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳо ва пешниҳодҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ - амалии байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ, Шӯрои илмии Институти иқтисодӣ ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ маъруза ва баррасӣ шудаанд.

Муқаррароти хусусияти методологӣ ва амалии кор дар ҷараёни таҳқиқот таҳияшуда дар раванди эҷоди навоариҳои истифода шудааст, ки муҳити молиявии сармоягузорино таҳким медиҳад.

Муҳимтарини онҳо инҳоянд:

- тавсияҳо барои таҳкими муҳити молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир аз ҷониби Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст.

- нагонҳои илмӣ, ҳамчун дастури методӣ дар Институти иқтисодӣ ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ истифода мешавад.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия 20 мақолаи илмӣ, аз он ҷумла 10 мақола дар нашрияҳои илмие, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудааст, чоп шудаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз сарсухан, се боб, хулосаю пешниҳодҳо ва адабиёти истифодашуда, дар 196 саҳифаи чопи компютерӣ баён карда шудааст ва аз 53 ҷадвал, 10 расм иборат мебошад.

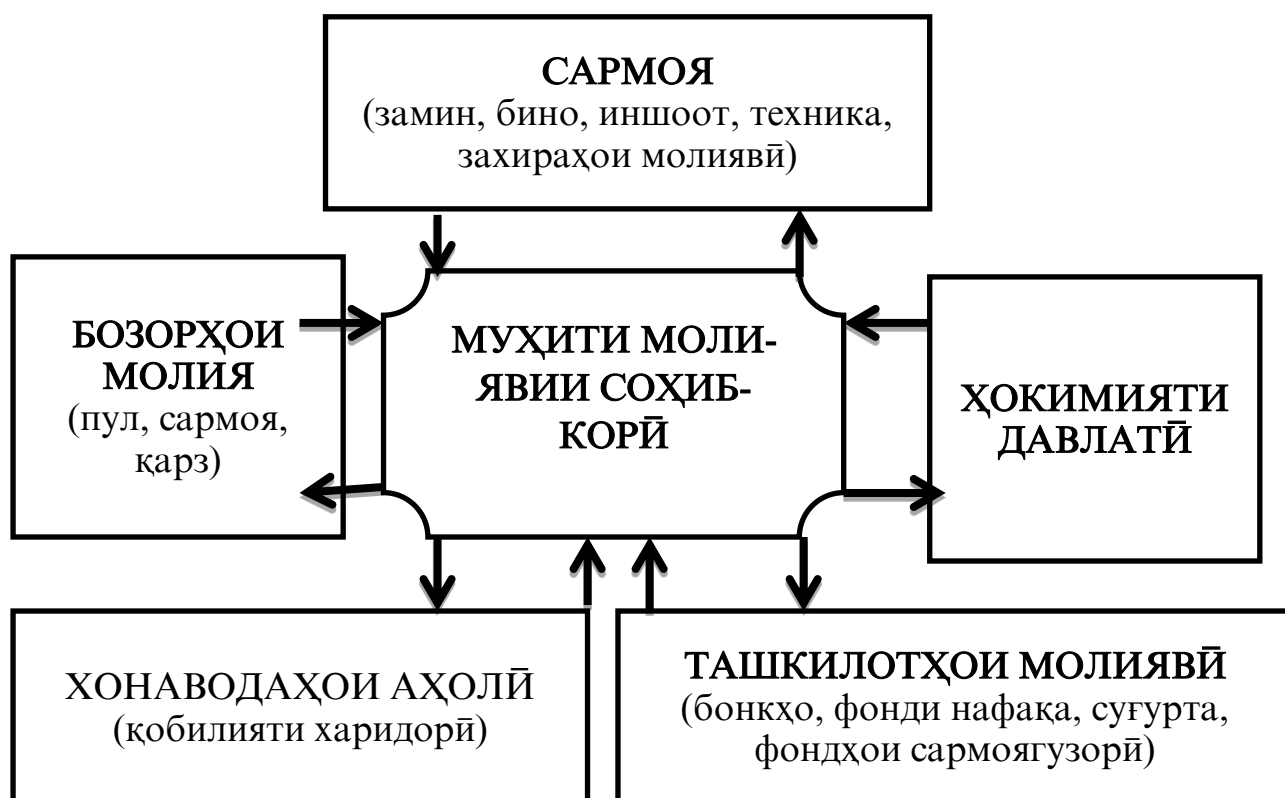
ҚИСМИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ, дараҷаи коркарди мавзӯи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда асоснок карда шудаанд.

Дар боби аввал «Асосҳои назариявии муҳити молиявии соҳибкорӣ» дар асоси таҳқиқи адабиётҳои илмӣ, ибораи муҳити молиявии соҳибкорӣ мавриди таҳқиқот қарор гирифта, муаллиф нуқтаи назари худро пешниҳод намуда, чунин мешуморад, ки “Муҳити молиявии соҳибкорӣ «ҳамчун вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, демографӣ, илмӣ-технологӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, ки

дар кишвар ташаккул ёфта, ба шахрвандони қобилиятнок ба фаъолияти соҳибкорӣ озодии иқтисодӣ шароит фароҳам оварда, ба қонеъ гардонидани талаботи ҳамаи субъектҳои муносибатҳои бозорӣ нигаронида шудааст, ки дар доираи ин муҳит соҳибкорон амал мекунанд».

Муҳити молиявии соҳибкориро дар намуди расм чунин тасвир намудан мумкин аст (расми 1).

Расми 1. Муҳити молиявии соҳибкорӣ

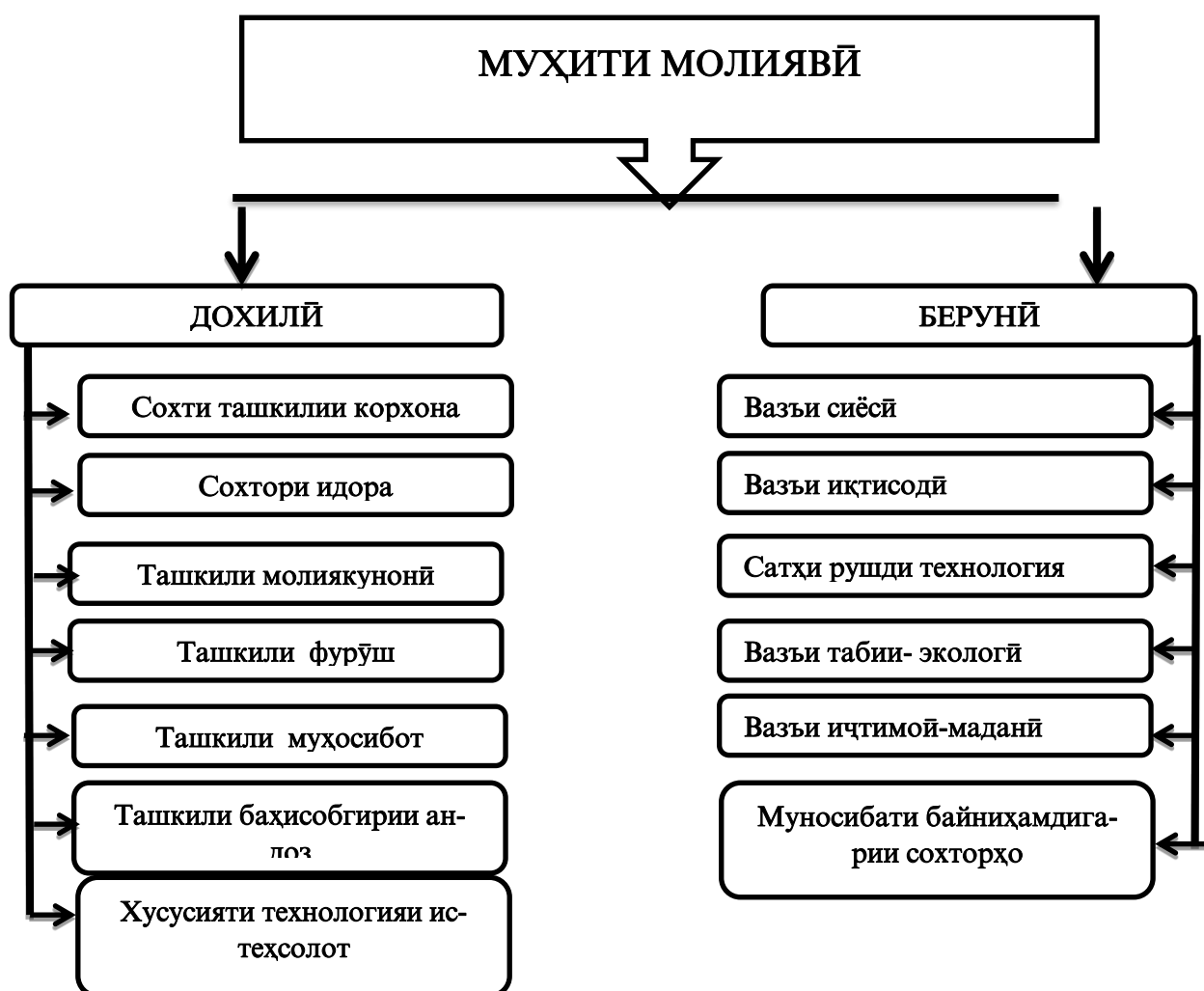
***Сарчашма:** Таҳияи муаллиф дар заминаи адабиёти омӯхташуда

Аз расм бармеояд, ки муҳити молиявии соҳибкорӣ аз дороии соҳибкор, яъне аз сармояи он (замин, бино, иншоот, техника, захираҳои молиявӣ), бозорҳои молия (пул, сармоя, қарз), ҳокимияти давлатӣ (дастгирии давлатии соҳибкорӣ), ташкилотҳои молиявӣ (бонкҳо, фонди нафақа, суғурта, фондҳои сармоягузорӣ), қобилияти харидории аҳоли вобастагӣ дорад.

Муаллиф муҳити молиявии соҳибкориро ба муҳити молиявии дохилӣ ва муҳити молиявии беруна тақсим намудааст (расми 2).

Муаллиф таҳқиқи муҳити молиявии соҳибкориро дар якҷанд мамлакати ҷаҳон гузаронида, чунин хулосабандӣ намудааст, ки таҷрибаи истифодаи системаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои назорати самаранокии чорабиниҳои дастгирии давлатии корхонаҳои хурд ва миёнаи Ҷопон, ташкили марказҳои таълимӣ ва таҳия намудани тавсияҳо барои кормандони

роҳбарикунандаи тиҷорати хурду миёнаи Чин, гирифтани машваратҳои онлайнӣ оид ба гирифтани қарз ва хизматрасонии ширкатҳои суғуртаи Фаронса, дастгирии молиявии соҳибкорони нафтаъсиси Олмон, суғуртаи тиббии ИМА, таъсиси фонди кафолати рушди тиҷорати хурди Ҷумҳурии Ўзбекистон барои Тоҷикистон қобили қабул аст.

Расми 2. Мухити молиявии дохилӣ ва беруна

* **Сарчашма:** Таҳияи муаллиф дар заминаи адабиёти таҳқиқшуда

Дар асоси таҳлили концепсияҳои назариявӣ мавқеи худро асоснок намуда, ибраз намудааст, ки таҷрибаи ташаккули муҳити соҳибкорӣ, ки дар давлатҳои пешрафта истифода мешавад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо

ҳамчун асоси методологӣ метавонад татбиқ карда шавад ва механизмҳои мушаххаси татбиқи он бояд хусусиятҳои хоси Тоҷикистон, аз ҷумла иқтисодии давраи гузариш, асосҳои иқтимоӣ иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангии рушди соҳибкорӣ; зарурати такмили механизми андозбандии субъектҳои соҳибкорӣ бо назардошти раванди ташаккули муҳити соҳибкорӣ ба назар гирифта шавад. Дар баробари ин ба низоми кунунии танзими давлатии раванди ташаккули фазои соҳибкорӣ дар кишвар баҳои илмӣ дода, зарурати пурзӯр намудани нақши ҳавасмандгардонии давлатро дар ҳалли ин мушкилот қайд намудааст. Ҷанбаҳои мусбии танзими давлатии соҳибкориро ба қадри кофӣ баён намуда, ҷанбаҳои манфии онро чун омилҳои боздорандаи рушди соҳибкорӣ донистааст. Дар асоси таҳлили вазъи маблағгузорӣ ва қарздиҳии соҳибкорӣ сабабҳои заифии молиявии субъектҳои хоҷагидориро ошкор намудааст.

Дар боби дуюм “**Баҳои ҳолати кунунии муҳити соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон**” вазъи муносири фаъолияти соҳибкориро дар Тоҷикистон таҳлил намуда қайд намудааст, ки барои рушди соҳибкорӣ асосҳои ҳуқуқӣ бунёд карда шудааст. Дар баробари ин дар диссертатсия омадааст, ки новобаста аз мавҷуд будани асосҳои ҳуқуқии рушди соҳибкорӣ дар шароити муносири нокифоя будани шароит барои фазои соҳибкорӣ, ки дар танзими барзиёд ва ғайрисамаранок, коррупсия, сарбории аз ҳад зиёди андозӣ ва душвориҳои маъмурикунонии андоз, сатҳи баланди монополизатсия, муҳофизати заифи ҳуқуқҳои молумулкӣ ва ҳуқуқҳои соҳибкорон ба чашм мерасад.

Таҳлил собит намуд, ки новобаста аз мушкилотҳои мавҷуда, шумораи шахсони ҳуқуқии ба қайд гирифташуда дар кишвар тамоюли афзоиш дошта, ҳиссаи соҳибкории кишоварзӣ баръакс тамоюли пастравиро касб намудааст. Дар шахсони ҳуқуқии ба қайд гирифташуда шумораи корхонаҳо то 30 нафар коргар дошта, 80 фоизро ташкил менамояд. Корхонаҳои азими аз 200 нафар зиёд коргардошта танҳо 6,7 фоизро ташкил менамоянд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки соҳибкории кишоварзӣ дар шакли корхонаҳои хурд фаъолият менамоянд.

Дар соҳаи соҳибкорӣ се шакли фаъолият ба назар мерасад. Якум, соҳибкории тибқи шаҳодатнома фаъолияткунанда, ки дар соли 2022 шумораи онҳо ба 35,7 ҳазор адад расида, ҳиссаи онҳо дар шумораи умумӣ ба 11,6 фоиз баробар аст (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Тамоюли шумораи субъектҳои соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2022, ҳазор адад

Намуди фаъолият	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2017,%
Бо шаҳодатнома	32,1	33,6	34,6	37,2	36,6	35,7	111,2
Бо патент	95,9	101,2	105,4	105,4	104,2	99,4	103,6

ҲДФ	164,6	149,7	155,6	161,4	167	172,1	104,6
Ҳамагӣ	323,8	315,7	331	339,8	343,3	307,3	94,9
Ҳиссаи шаҳодатнома дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	9,9	10,6	10,5	10,9	10,7	11,6	+1,7
Ҳиссаи низоми патентӣ дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	29,6	32,1	31,8	31,0	30,4	32,3	+2,7
Ҳиссаи ҲДФ дар шумораи умумии субъектҳои соҳибкорӣ	50,8	47,4	47,0	47,5	48,6	56,1	+5,3

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2023. -С 232.

Шумораи соҳибкорони тибқи патент фаъолияткунада дар соли 2022 99,4 ҳаз. нафарро ташкил медиҳад, ки ба 30,7 фоиз баробар аст. Шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) бошанд ба 172,1 ҳаз. адад расида, 56,1 фоизи шумораи умумии соҳибкоронро ташкил медиҳанд.

Аз рақамҳои овадашуда хулоса кардан мумкин аст, ки ҳоло бо дарназардошти ҲДФ, тақрибан 90 фоизи субъектҳои соҳибкориро дар кишвар соҳибкорони инфиродӣ ташкил дода, шахсони ҳуқуқӣ, ки пойдевори бахши хусусӣ ба ҳисоб мераванд, ҳамагӣ 10 фоизро ташкил мекунад ҳалос.

Теъдоди хоҷагиҳои деҳқонии бақайдгирифташуда нисбат ба соли 2017 афзуда бошад ҳам, вале нисбат ба соли 2020 ба миқдори 6,7 фоиз коҳиш ёфтааст. Андозаи миёнаи масоҳати замин ба як хоҷагии деҳқонӣ тамоюли пастравӣ дорад. Барҳамхурии соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта тамоюли пастравӣ дошта бошад ҳам, вале дар давоми 5 сол 6647 ададро ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳанда нигаронкунанда аст.

Гарчанде, ки аз 50 то 75,2 дарсади майдони заминҳои зироатҳои кишоварзӣ дар ихтиёри хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) қарор дошта бошад ҳам, вале саҳми онҳо дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ҳамагӣ 41 дарсадро ташкил медиҳад, ки аз самаранокии пасти истифодаи замин гувоҳӣ медиҳад. Ҳиссаи соҳибкорони кишоварзӣ дар истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ нозиз боқӣ мемонад.

Бо вучуди он, ки ҳамасола шумораи шахсони ҳуқуқии нафтаъсис, ҳамчун пойдевори бахши хусусӣ тамоюли зиёдшавӣ дошта бошанд ҳам, вале ин равандро наметавон мусбат арзёбӣ намуд, зеро ҳамасола дар баробари таъсисиёбии шахсони ҳуқуқӣ, тақрибан нисфи онҳо аз фаъолият боз мемонанд. Масалан, дар соли 2022 аз шумораи умумии соҳибкорони нафтаъсиси мақоми шахси ҳуқуқидошта бо сабабҳои гуногун 1380 адад ё тақрибан 3,9 дарсадаш фаъолияти худро қатъ намуданд. Ин рақам дар соли 2017 ба 5,8, соли 2018 ба 2019 ба 4,0 фоиз, соли 2020 – 2,4, соли 2021 – 3,8% ва соли 2022 ба 3,9 баробар буд (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. Тамоюли барҳамхурии соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидошта дар солҳои 2017-2022

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Шумораи умумии шахсони ҳуқуқӣ, адад	31200	31200	35400	35800	35500	35749
Шумораи соҳибкорони мақоми шахси ҳуқуқидоштаи барҳамхӯрда, адад	1810	1236	1404	850	1347	1380
Ҳисса, %	5,8	4,0	4,0	2,4	3,8	3,9

Сарчашма: Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмӯаи оморӣ, Душанбе, 2023. –С.62-63

Рақамҳои оморӣ қадвали мазкур нишон медиҳанд, ки давоми солҳои 2017-2022 дар маҷмӯъ 8027 адад субъектҳои соҳибкорӣ мақоми шахси ҳуқуқидошта бо сабабҳои гуногун, аз ҷумла гузариш ба шакли соҳибкорӣ инфиродӣ ва таъсири дигар омилҳо фаъолияти худро қатъ намудаанд.

Муаллиф бар он нуқтаи назар аст, ки дар Тоҷикистон вазъи муҳити молиявӣ рушди соҳибкориро баҳши иқтисодиёт баҳо дода метавонад, вале баҳши молиявӣ ҳоло ҳамчун асоси маблағгузорию иқтисодиёти миллӣ пурра ташаккул наёфтааст, зеро таносуби дороиҳои бозори молия нисбат ба ММД дар Тоҷикистон нисбат ба нишондиҳандаҳои молиявӣ мамлакатҳои ҷаҳон ночиз буда, танҳо 0,26 фоизро ташкил медиҳад (қадвали 3).

Қадвали 3. Сатҳи рушди бозори молияи Тоҷикистон

Нишондиҳанда	Таносуби дороиҳои бозори молия нисбат ба ММД
Дар ҷаҳон	4 : 1
Тоҷикистон	0,26 : 1

***Сарчашма:** Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. –С.18.

Зариби сатҳи монетизатсия (аз рӯи нишондиҳандаи васеи ҳаҷми пул нисбат ба ММД) дар соли 2015 агар ба 0,22 баробар бошад, пас он дар соли 2022 то 34,5 афзудааст (қадвали 4).

Қадвали 4. Сатҳи монетизатсияи иқтисодиёти Тоҷикистон дар солҳои 2005-2022, %

Солҳо	ММД номиналӣ, (млрд. сомонӣ)	Миқдори пул дар муомилот М4 (млрд. сомонӣ)	Кoeffисиенти монетизатсия аз рӯи М4
2005	7 201,1	533	0,07
2010	24 704,7	4 458	0,18
2015	48 401,6	10 790	0,22
2022	115739,4	39884,0	34,5

Сарчашма: Омори бонки миллии Тоҷикистон. Бонки миллии Тоҷикистон. Солҳои мухталиф. 2022. –С.18

Дар интиҳои соли 2022 сатҳи таварруми солона 4,2 фоизро ташкил дод, ки ин нисбат ба соли гузашта 3,8 фоиз камтар аст. Тавре нишондиҳандаҳо нишон медиҳанд, раванди таваррум нисбат ба соли 2016 1,9 банди фоизӣ коҳиш ёфтааст (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. Тағйирёбии сатҳи таваррум ва саҳми сохтори он дар солҳои 2016-2022, фоиз

Нишондиҳанда	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Хӯрокворӣ	3,8	4,2	2,8	6,0	7,0	3,9	5,2
Ғайрихӯрокворӣ	1,7	1,3	2,0	1,3	1,8	2,3	4,0
Хизматрасонӣ	0,6	1,1	0,7	0,8	0,6	1,8	1,9
Таварруми солона	6,1	6,7	5,4	8,1	9,4	8,0	4,2

Сарчашма: Омори бонки миллии Тоҷикистон. Бонки миллии Тоҷикистон. Солҳои мухталиф. 2022. –С.18

Дар ин давра дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ (ТҚ) дар интиҳои соли 2022 – 30,0 млрд. сомони ро ташкил дода, нисбат ба соли 2016 - 8,8 млрд афзудааст (ҷадвали 6).

Ҷадвали 6. Сохтори дороиҳо, млрд, сомонӣ

Номгӯӣ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Воситаҳои асосӣ	3,1	4,2	4,2	4,1	4,6	1,8	1,9
Пули нақд ва суратҳисобҳои муросилотӣ	6,6	4,6	4,8	4,1	5,6	7,5	11,5
Сармоягузорӣ	2,0	2,6	3,4	3,3	3,4	1,2	1,0
Дигар	1,4	2,8	2,0	2,7	3,7	1,4	3,7
Сандуқи қарзӣ	8,2	6,8	6,6	7,8	9,0	10,5	11,9
Дороиҳо ҳамагӣ	21,2	20,9	21,2	22,0	26,3	22,4	30,0

Сарчашма: Омори бонки миллии Тоҷикистон. Бонки миллии Тоҷикистон. Солҳои мухталиф. 2022. –С.18

Вазъи сиёсии дохилии Тоҷикистон устувор буда, барои рушди соҳибкорӣ муҳити молиявӣ созгор бунёд намудааст. Асосҳои меъёрию ҳуқуқии рушди соҳибкорӣ таҳия ва қабул карда шудаанд. Қабули қонун “Дар бораи мораторияи санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаҳои истеҳсоли”, “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ” , принципҳои умумӣ, шаклҳо ва самтҳои сиёсатро дар сатҳи давлатӣ муайян мекунад ва аз ҷиҳати функционалӣ тамоми системаи тадбирҳои дастгирии давлатии рушди соҳибкориро тасниф мекунад.

Дар диссертатсия ҳолати муносири микромуҳити молиявӣ соҳибкорӣ дар мисоли ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор ва хоҷагии деҳқонии “Файзулло Саидов”-и ноҳияи Қубодиён таҳқиқ шудааст.

Дар соҳаи фаъолияти молиявии хоҷагиҳои таҳқиқшуда бояд ду нуқтаро дар назар дошт: имкониятҳои молиявӣ ва дараҷаи хавфи фаъолият. Якум, ба вазъи молиявии соҳибкорӣ нишондиҳандаҳои фурӯши молҳои истеҳсолшаванда, яъне зариби молнокӣ, нархи бозор, арзиши аслии маҳсулот, бори андоз вобаста мебошад. Хавф бо машғул шудан ба фаъолиятҳои алоқаманд аст, ки метавонад ба харобии хоҷагӣ ё ба берун рафтани ғайричашмдошти он оварда расонад. Яке аз хавфҳои, ки ба фаъолияти молиявии хоҷагиҳои мазкур таъсир мерасонад, доимо паст шудани нархи хариди пахта, бемайлон афзун шудани нархи сӯзишворӣ ва нуриҳои минералӣ ба ҳисоб меравад. Таҳлили ҳолати молиявии хоҷагиҳо дар қадвали 7 оварда шудааст.

Аз рақамҳои қадвали 7 бармеояд, ки дар ҚДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор дараҷаи молнокии маҳсулотҳои асосии истеҳсолшаванда ба ғайр аз пахта ва пилла паст ба ҳисоб меравад.

Қадвали 7. Нишондиҳандаҳои самаранокии истеҳсоли маҳсулотҳои кишоварзӣ дар ҚДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор ва хоҷагии деҳқонии “Файзулло Саидов”-и ноҳияи Қубодиёни вилояти Хатлон дар соли 2021.

Нишондиҳанда	Истеҳсол, т	Фурӯш, т	% молнокӣ	Хароҷот ба 1 сен./сомонӣ	Нархи фурӯш, сен./сомонӣ	Ҷоида (+), зарар (-)	Дараҷаи даромаднокӣ, %
ҚДММ “Латиф Муродов”							
Ғалла	1050,3	645,9	61,5	167,2	365,7	198,5	118,7
Пахта	794,8	794,8	100,0	617,3	898,2	280,9	45,5
Картошка	713,0	472,2	66,2	333,0	340,4	7,4	22,4
Сабзавот	1858,5	1092,3	58,8	110,4	138,6	28,2	271,2
Мева	120,8	59,2	49,0	316,4	348,4	32,0	195,1
Ангур	52,0	23,2	44,6	249,6	322,0	72,4	2,0
Гӯшт	96,0	92,0	95,8	4952,3	4387,7	-564,6	-11,4
Шир	1614,9	1404,7	87,0	351,4	314,8	-36,6	-11,6
Пилла	1,0	1,0	100,0	2110,7	960,4	-1150,3	-119,8
Кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан”							
Ғалла	451,5	273,4	60,5	102,8	143,7	40,9	39,8
Пахта	126,6	126,6	100,0	567,5	673,1	105,6	18,6
Картошка	211,0	105,5	50,0	35,9	44,5	8,6	24,0
Сабзавот	250,8	125,7	50,1	40,1	34,2	-5,9	-
Шир	115,8	89,1	76,9	367,9	478,1	110,2	30,0
Пилла	1,5	1,5	100,0	2918,0	1223,5	-1694,5	-
Хоҷагии деҳқонии “Файзулло Саидов”							
Ғалла	3,0	1,0	33,3	180,0	300,0	120,0	66,7
Пахта	6,0	6,0	100,0	900,0	600,0	-300,0	-
Сабзавот	50,0	45,0	90,0	120,0	220,0	100,0	83,3

*Сарчашма: Ҳисоботҳои солони ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор ва хоҷагии деҳқони “Файзулло Саидов”-и ноҳияи Қубодиёни вилояти Хатлон дар соли 2021.

Зеро, дар ҶДММ “Латиф Муродов”, сатҳи фоизи фурӯши ғалла ба 61,5%, картошка-60,5%, сабзавот-58,8%, мева-49,0%, ангур-44,6%. Нишондиҳандаи фурӯши гӯшт ва шир мутаносибан ба 95,8 ва 87,0% баробар аст.

Дар кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан” сатҳи фоизи фурӯши ғалла ба 61,5%, картошка-50,0%, сабзавот-50,1% ва шир 76,9% баробар аст.

Сатҳи пасти фоизи фурӯши маҳсулотҳои истеҳсолшуда гувоҳи он аст, ки қисми асосии он дар бозор рақобатпазир набуда, бештар дар сатҳи хонаводаҳо истеъмол мешавад, зеро хоҷагиҳо истеҳсоли картошка, сабзавот, мева ва ангурро бо роҳи иҷораи дохилихоҷагӣ истеҳсол менамоянд.

Дар хоҷагии деҳқони “Файзулло Саидов” сатҳи фоизи фурӯши ғалла ба 33,3%, сабзавот-90,0% ва пахта ба 100% баробар аст.

Дар шароити муосир баҳои ҳолати микромуҳити соҳибкориро натиҷаҳои молиявии соҳибкорӣ нишон медиҳад.

Таҳлили натиҷаҳои молиявии хоҷагиҳоро дар асоси таҳлили уфуқӣ ва амудӣ муайян намудан мумкин аст.

Маълумот барои арзёбии динамикаи нишондиҳандаҳои даромад, хароҷотҳо ва фоида (ҷадвали 8) нишон дод, ки дар маҷмӯъ ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан” ва хоҷагии деҳқони “Файзулло Саидов” самаранок фаъолият менамоянд.

Ҷадвали 8. Дараҷаи даромаднокии фаъолияти ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан” ва хоҷагии деҳқони “Файзулло Саидов” дар соли 2021, ҳаз. сомонӣ

Нишондиҳандаҳо	ҶДММ “Латиф Муродов”	КТ “Баракати Ватан”	ҲДФ “Файзулло Саидов”
Даромад аз фурӯши маҳсулотҳо, ҳаз. сомонӣ	20169,1	1925,4	138,0
Хароҷот барои истеҳсоли маҳсулотҳо, ҳаз. сомонӣ	19464,5	1902,3	55,8
Фоида аз фурӯши маҳсулотҳо, ҳаз. сомонӣ	704,6	23,1	82,2
Дараҷаи даромадноки, %	3,6	1,2	147,3

*Сарчашма: Ҳисоботҳои солони ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан” ва хоҷагии деҳқони “Файзулло Саидов” дар соли 2021

Аз рақамҳои ҷадвали 8 бармеод, ки дар ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷорати “Баракати Ватан”-и шаҳри Ҳисор дараҷаи молнокии маҳсулотҳои асосии истеҳсолшаванда, ба ғайр аз пахта ва пилла, паст ба ҳисоб меравад, зеро дар ҶДММ “Латиф Муродов” сатҳи фоизи фурӯши ғалла ба 61,5%, картошка-60,5%, сабзавот-58,8%, мева-49,0%, ангур-44,6% баробар

буда, нишондиҳандаи фурӯши ғӯшт ва шир мутаносибан ба 95,8 ва 87,0% баробар аст.

Дар соли 2021 даромад аз фурӯши маҳсулот дар ҶДММ “Латиф Муродов” 20169,1 сомони ро ташкил дода, хароҷот бошад ба 19464,5 ҳаз. сомонӣ баробар буд. Хоҷагӣ солро бо 704,6 ҳаз. сомонӣ фоида ҷамъбаст намуд. Фоидаи кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан” 23,1 ҳаз сомони ро ташкил дод. Дарҷаи даромаднокии ду хоҷагӣ мутаносибан ба 3,6 ва 1,2 фоиз баробар буд, ки нишондиҳандаи паст ба ҳисоб меравад. ХДФ “Файзулло Саидов” бошад аз ҳисоби фоидаи баланди истеҳсоли пиёз ва ғалла 82,2 ҳазор сомонӣ фоида гирифт ва дараҷаи даромаднокии он ба 147,3 фоиз баробар шуд.

Вазъи молиявии ҶДММ “Латиф Муродов” ва КТ “Баракати Ватан” ҳуб нест, зеро дар охири соли 2021 қарзҳои кредиторӣ мутаносибан 8501,1 ва 2026,7 ҳаз. сомони ро ташкил додааст. Қарзҳои дебиторӣ низ мутаносибан 3945,4 ва 175,4 ҳаз. сомони ро ташкил додааст, ки аз паст будани қобилияти пардохпазирии харидорон гувоҳӣ медиҳад. Аз қарзҳои дебитории КТ “Баракати Ватан” 63,9 ҳаз. сомониаш муҳлаташ аз 36 моҳ гузаштааст, ки қарзҳои бебозгашт доништа мешавад.

Бо истифода аз методи SWOT-таҳлил ба ҳолати микромуҳити истеҳсолии хоҷагиҳо баҳо дода шудааст.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки вазъи молиявии ҶДММ “Латиф Муродов” ва Кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан” устувор набуда, сабаби асосии он сатҳи пастии молнокии маҳсулотҳои истеҳсолшуда доништа мешавад.

Таҳлили муносири микромуҳити молиявии соҳибкории ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан” ва ХДФ “Файзулло Саидов” нишон дод, ки дар баробари дастовардҳои истеҳсолӣ, барои рушди истеҳсолоти хоҷагиҳо як қатор монеаҳо мавҷуд аст. Бо истифода аз методи SWOT-таҳлил ба ҳолати микромуҳити истеҳсолии хоҷагиҳои мазкур баҳо дода шуд. Ҷанбаҳои мусбӣ, манфӣ, имкониятҳо ва таҳдидҳо ошкор гардиданд. Ба ҷанбаҳои мусбӣ шароитҳои мусоиди табию иқлимӣ, мавҷуд будани захираҳои зиёди меҳнатӣ ва иқтидорҳо барои рушди минбаъда, мавҷуд будани талабот ба истеҳсоли маҳсулотҳо, мавқеи муносиби ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ва наздик будан бо истеъмолкунандагон, мавҷуд будани иқтидорҳои захиравӣ ҷиҳати бунёди кластерҳои истеҳсолӣ ҳисоб мешаванд. Ба ҷанбаҳои манфӣ: рушд наёфтани заминаи технологӣ, сатҳи пастии фаъолияти инноватсионӣ, технологияҳои сермасраф ва ифлоскунанда, сатҳи баланди хӯрдашавии фондҳои асосӣ, вобастагӣ аз нархҳои ҷаҳонии пахта, набудани корхонаҳои коркарди саноатии маҳсулоти истеҳсолоти кишоварзӣ мансубанд. Ба ҷанбаи имкониятҳо: афзун намудани истеҳсоли маҳсулотҳо, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, баланд бардоштани боздеҳии фондҳо, ташкили кластерҳои саноатӣ, истифодаи технологияи пешқадам ва диг. дохил мешаванд. Ба таҳдидҳо хавфи баланди офатҳои табиӣ ва осебпазирӣ ба

оқибатҳои тағйирёбии иқлим, сатҳи пасти технология метавонад боиси коҳиш ёфтани рақобатпазирӣ гардад.

Вазъи молиявии ҶДММ “Латиф Муродов”, кооперативи тиҷоратии “Баракати Ватан” хуб нест, зеро дар охири соли 2021 қарзҳои кӯтоҳмуддати бонкӣ, қарзҳои кредиторӣ баланд буда, дараҷаи даромаднокиашон паст мебошад. Ҳолати молиявии ХДФ “Файзулло Саидов” беҳтар арзёбӣ мегардад.

Дар боби сеюм «Самтҳои асосии тақмили муҳити молиявии соҳибкорӣ» бо истифода аз методологияи STEP таҳлил омилҳои ба муҳити молиявӣ таъсиррасонро ба чор ғуруҳ тақсим намуда, дурнамои муҳити молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи макроиқтисодӣ барои то солҳои 2030 муайян карда шудааст.

Омилҳои ба муҳити молиявии соҳибкорӣ таъсиррасонандаро дар сатҳи макроиқтисодӣ ба омилҳои сиёсӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ғурӯҳбандӣ намудем. Дар доираи тадқиқоти диссертатсионӣ самтҳои таҳкими ин омилҳоро пешниҳод намудем, ки чунинанд:

➤ дар самти омилҳои сиёсӣ. Новобаста аз он ки суботи сиёсии дохили кишвар таъмин аст, вале хавф вобаста ба вазъи сиёсии Афғонистон ҷой дорад. Барои пешгирии онҳо монеаҳои навро, ки дар роҳи ваҳдат душворӣ меоранд, новобаста аз он ки ин монеаҳо ба одатҳо, дилбастагӣ, манфиатҳои махсус, таассуф, дин, ҷомеаи синну сол ва дигар омилҳо асос ёфтаанд, барҳам диҳем. Аз ҳама шаклҳои муколама истифода бурда, таҳкими робита ва муносибатҳои мутақобилаи байни одамонро бояд афзун намуд;

➤ дар самти омилҳои иқтисодӣ. Тақмили муҳити молиявӣ, пеш аз ҳама, бояд ба рушди иқтисодёти солим нигаронида шуда, ҷалби сармояи назарраси хориҷиро таъмин намояд. Он ба иҷрои 10 принсипи асосӣ таъма намояд, ки муносибати давлат ба соҳибкориро муайян мекунад. Маҳаки асосӣ дар он аст, ки давлат дар иқтисодиёт бояд заминаи ҳуқуқии бозорро ба вуҷуд оварад.

Стратегияи халли масъалаҳои макроиқтисодӣ ба эътидол овардани касри буҷети давлатӣ, таҳким додани сиёсати пулию қарзӣ, дар ҳолати мўтадил нигоҳ доштани сатҳи таваррум, кам кардани миқдори пули нақд дар муомилот, баланд бардоштани иқтисодӣ содиротӣ, танзими низоми андоз, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва диг.

Зарурати таҳияи стратегияи гузаштан аз саноати меҳнатталаб ба технологияи доништалаб расидааст. Тадриҷан кам намудани ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ, саноати истихроҷ дар сохтори ММД ба афзоиши ҳиссаи саноати коркард ва пеш аз ҳама илмталаб;

➤ дар самти омилҳои демографӣ ба муҳити молиявии соҳибкорӣ афзоиши шумораи аҳолии синни қобили меҳнат таъсири бевосита мерасонад, зеро он захираи хеле арзони суръатбахши рушди соҳибкорӣ мебошад. Яке аз омилҳои ташкили корхонаҳои муштарак байни Тоҷикистон ва дигар мамлакатҳо маҳз қувваи кории арзон ба ҳисоб меравад. Истифодаи нерӯи

корино дар соҳаи кишоварзӣ, ки сатҳи пасти ҳосилнокии меҳнат дорад, истифода бурдан хато аст. Дур шудан аз бартарияти ҳиссаи шуғл дар соҳаи кишоварзӣ бояд қисми муҳими ислоҳот дар соҳаи шуғл ва афзоиши маҳсулнокии меҳнат гардад. Самтҳои асосии тадбирҳои таъмини шуғли захираҳои меҳнатӣ дар Тоҷикистон пешниҳод гардиданд;

➤ дар самти омилҳои илмӣ-техникӣ дараҷаи тараққиёти илм ва тақмили техника, суръати тағирёбии технология, сатҳи сармоягузорӣ ба инноватсия, иштироки давлат дар тадқиқотҳои илмию технологиро дар бар мегирад. Бунёди иқтисодии инноватсионӣ, корҳои илмию тадқиқотӣ ва таҷрибавию лоиҳакашии худмаблағгузор, ки бо истеҳсолот алоқаи зич доранд ва бояд давом дода шаванд. Самтҳои асосии тадбирҳои таъмини шуғли захираҳои меҳнатӣ дар Тоҷикистон дар намуди ҷадвал оварда шудаанд;

➤ дар самти тақмили омилҳои иқтисодӣ афзудани дараҷаи шуғли аҳоли, дараҷаи таҳассуси кадрҳо, тайёр кардан ва бозомузии онҳо, ҳифзи иқтисодии аҳоли дар назар дошта шудааст;

➤ дар самти тақмили омилҳои экологӣ тадбирҳо оид беҳтар намудани ҳолати муҳити зист, бо иншоотҳои тозақунӣ мусаллаҳ намудани корхонаҳои саноатӣ, харобшавии заминҳо, системаи тадбирҳо пешниҳод гардидаанд.

Тибқи ҳисобҳо ҳолҳои миёна ба $(84,3+63,5+95,5+119,2)=362,5:4=90,6$ баробар мешавад. Ин маънои онро дорад, ки муҳити молиявии соҳибқориҳои Тоҷикистон аз 100 ҳоли имконпазир ба 90,6 ҳол баробар аст (ҷадвали 9).

Ҷадвали 9. STEP–таҳлили баҳои таъмини муҳити молиявӣ дар Тоҷикистон

	ОМИЛҲОИ СИЁСӢ	Ҳол	ОМИЛҲОИ ТАШКИЛӢ	Ҳол
1	суботи сиёсии дохили кишвар	10	Шаҳодатнома	3,8
2	Гирдиҳамоиҳо	10	Патент	11,4
3	Корпартоиҳо	10	шаҳси ҳуқуқӣ	4,1
4	муносибат бо мамлакатҳои ҳамсоя	7,5	хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)	17,0
5	вазъи сиёсии мамлакатҳои ҳамсоя	8,3	пешбурди бизнес, ҷой	7,0
6	мавҷудияти амалиёти ҷангӣ	5	дастрасии иқтисодӣ ба маҳсулоти хӯрока, %	4,6
7	вазъи демократия	7,5	таъсиси ҷойҳои кори доимӣ, ҷой	8,7
8	мораторияи тафтиши фаъолияти соҳибқорӣ	10	ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД, %	1,7
9	дастгирии давлатии соҳибқорӣ	10	ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ дар ММД, %	2,1
10	сатҳи дастгирии дастовардҳои илмӣ-техникӣ	6	ҳиссаи хизматрасонӣ дар ММД, %	3,3
	ҳамаи ҳолҳо	84,3	ҳамаи ҳолҳо	63,7
	ОМИЛҲОИ ИҚТИСОДӢ	Ҳол	ОМИЛҲОИ ИҚТИМОӢ-ДЕМОГРАФӢ	Ҳол
1	гардиши савдои хориҷӣ, млн. доллар	9,2	сатҳи шуғли аҳоли, млн нафар	105,1

2	қарзгузори иқтисодиёт, млрд. Сомонӣ	53,9	шуғли ғайрирасмӣ, ҳаз. нафар	2,0
3	фоизи қарз, %	0,02	табақаи миёнаи аҳоли, ҳаз. нафар	1,4
4	миқдори пул дар муомилот, млрд. сомонӣ	11,6	сатҳи камбизоатӣ, ҳаз. нафар	0,9
5	қалби сармоягузори дохилӣ, млрд. сомонӣ	20,3	сатҳи бекорӣ,%	1,1
6	қалби сармоягузори хориҷӣ, млн. Сомонӣ	0,8	музди миёнаи меҳнат, сомонӣ	1,3
7	сатҳи таваррум, %	0,01	сатҳи нафақа, сомонӣ	1,2
8	андозбандии иқтисодиёт, млрд. сомонӣ	0,03	ҳадди аққали музди меҳнат, сомонӣ	3,4
9	тағйирёбии қурби асъор, сомонӣ/долл. ИМА	0,01	даромади моҳонаи аҳоли, сомонӣ	1,4
10	сатҳи худтаъминкунӣ бо маводи хӯрокаворӣ, %	0,07	таъминот ба манзил, м ²	1,4
	ҳисоби миёна	95,9 ¹	<i>ҳисоби миёна</i>	119,2 ¹

Муаллиф, дар доираи тадқиқоти диссертатсионии худ матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкориро таҳия намудааст (ҷадвали 10).

Ҷадвали 10. Матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи солҳои 2030

Мушкилоти асосӣ дар соҳаи беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва шароити сармоягузорӣ аз инҳо иборат аст:	Ба афзалиятҳо ва беҳсозии фазои сармоягузорӣ инҳо дохил мешаванд:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ маҳдуд будани бозори дохилӣ ва ҳам-гироии заифи байналмилалӣ тичоратию иқтисодӣ, ки бо дурдаст аз бозорҳои калони ҷаҳонӣ истеъмоли ва роҳҳои асосии тичоратию нақлиётӣ алоқаманд аст; ➤ рушди нокифояи инфрасохтори истеҳсоли ва мушкилоти мавсимӣ бо таъмини неруи барқ, нархи баланди захираҳо; ➤ монеаҳои маъмури дар роҳи пешрафти соҳибкорӣ ва мавҷуд набудани механизми худмаблағгузорӣ (иттиҳодҳои қарзӣ, ҷамъиятҳои суғуртаи мутақобила ва ғайра); ➤ вусъатдиҳии нокифояи инфрасохтори сармоягузорӣ (инфрасохтори бонкӣ, иттилоотӣ таҳлилий, машваратӣ ва дигар) ва камбудии дар механизмҳои таъмини ҳуқуқҳои молу мүлкӣ, инкишофи заифи муносибатҳои шартномавӣ; ➤ номукамал будани низоми ҳавасмандии андозӣ ва рушд наёфтани механизмҳои дастгирии молию қарзӣ ва суғуртаи хавфҳои соҳибкорӣ, ноустуворӣ дар бозори асъор ва равандҳои таваррумӣ; ➤ сатҳи пасти таъсирбахшии механизмҳои дастгирии давлатӣ ва танзими соҳибкорӣ дар сатҳи миллий ва минтақавӣ; ➤ мураккаб будани тартиби (монеаҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ) воридот ва содирот ва мавҷуд набудани ҳамкориҳои зарурии минтақавӣ, бахусус дар соҳаи тичорат, транзит ва табодули иттилоотӣ- экологӣ; ➤ нокифоя будани алоқамандии лоиҳаҳои кумакҳои беруна бо афзалиятҳои чорабиниҳои миллий, стратегияҳои соҳавии барномаҳои рушди минтақавӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ рушди соҳибкорӣ истеҳсоли ва саноат оид ба коркарди ашёи хоми ватанӣ, татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо ҷорӣ намудани технологияҳои пешқадам ва баланд бардошани иқтидори содироти кишвар; ➤ кам кардани монеаҳои маъмури ва ташаккули инфрасохтори рушд ва дастгирии соҳибкорӣ хурд ва миёна дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ; ➤ ташаккулдиҳии низоми иттилоотӣ соҳибкорӣ дар саноат ва мусоидат ба ташкил намудани бизнес-инкубаторҳо бо назардошти талаботи мардон ва занон, соҳибкорони деҳот; ➤ пурзӯр намудани ҳуқуқҳои молу мүлкӣ, рушди рақобат ва таъсирдиҳии ниҳод (институт)-и Омбудсмен оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои соҳибкорон; ➤ истифодаи механизмҳои ҳамкориҳои давлат бо бахши хусусӣ дар соҳаи энергетика, сохтмон ва барқарорсозии роҳҳои автомобилгард ва инфрасохтори роҳи оҳан ва барқарорсозии фурудгоҳҳо, дар соҳаи ХМК, маориф ва тандурустӣ; ➤ таҳкими механизмҳои ҳамкорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шарикони рушд тавассути истифодаи таҷрибаи пешқадами раванди ҳамкориҳои глобалӣ оид ба ҳамкорӣ самарабахш барои рушд (ҲГҲСБР). ➤ дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагон ва содироткунандагони молҳои ватанӣ.

***Сарчашма:** Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030

Яке аз роҳҳои асосӣ, рушди соҳибкорӣ истеҳсоли ва саноат оид ба коркарди ашёи хоми ватанӣ, татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо ҷорӣ намудани технологияҳои пешқадам ва баланд бардошани иқтидори содироти кишвар ба ҳисоб меравад. Зеро тибқи маълумотҳои омӯри ҳоло дар соҳаи саноати кишвар сатҳи истифодаи иқтидорҳои истеҳсоли ба 74,1% баробар аст. Тибқи маълумотҳои омӯри ба ҳолати 1 январи соли 2023 дар ҷумҳури шумораи корхонаҳои саноатии фаъолиятнакарда 489 ададро ташкил дод, ки аз онҳо 293 корхонаҳои мавсимӣ мебошанд.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Хулосаҳо

Ҳамин тариқ, муҳити молиявии соҳибкориро таҳқиқ намуда чунин хулоса намудан мумкин аст.

1. Дар адабиётҳо ва сарчашмаҳои интернетӣ мафҳуми ягонаи муҳити молиявии соҳибкорӣ мавҷуд нест. Яке онро чун омилҳо тасвир мекунад, дигаре маҷмӯи қувваҳои таъсиррасонанда, такрористеҳсол ва татбиқи ҷустуҷӯи мақсаднок, омода ва татбиқи инноватсия, сеюмин муҳити иҷтимоӣ, иттиҳодияи субъектҳои хоҷагидориест, ки берун аз корхонаи муайян фаъолият намуда, ба фаъолияти соҳибкорӣ ва қобилияти ба даст овардани даромад таъсир мерасонад. Гурӯҳи дигар шароитҳоеро дар назар доранд, ки корхона бояд дар он кор кунад. Қисми дигар онро маҷмӯи муҳити зист, имкониятҳо ва иқтисодии стратегии ташкилот, системаи шароит ва омилҳои мефаҳманд, ки ба ташкил, шакл ва натиҷаҳои фаъолияти молиявии он таъсир мерасонанд.

Соҳтори муҳити молиявии соҳибкориро метавон аз ду мавқеъ-макромуҳит (табii-экологӣ, иқтисодӣ, демографӣ, техникӣ-технологӣ, сиёсӣ, ва фарҳангӣ) ва микромуҳит (соҳти ташкилии корхона, соҳтори идора, ташкили молиякунонӣ, ташкили фурӯш, ташкили баҳисобгирӣ, нархгузорӣ, ташкили муҳосибот, ташкили баҳисобгирии андоз, хусусияти технологияи истеҳсолот ва ғр.баҳо дод. [М.8]

2. Ба муҳити молиявии соҳибкорӣ таъсири мутақобилаи омилҳои дохилӣ ва берунӣ расонида мешавад. Вале дар адабиёти илмӣ таснифоти дақиқи омилҳои муҳити берунии соҳибкорӣ вучуд надорад. Аммо дар асоси таҳлили нашри иқтисодшиносони гуногун, дар намуди расм омилҳои беруна ба муҳити молиявии соҳибкорӣ таъсиррасонида ҷудо карда шудааст, ки таъсири ғайримустақим ва мустақим доранд. Ба омилҳои таъсири ғайримустақимдошта омили сиёсӣ, иқтисодӣ, демографӣ, илмӣ-техникӣ, иҷтимоӣ, экологӣ шомиланд. Ба омилҳои беруна таъсири мустақим: таъминкунандагон, истеъмолкунандагон, рақибон, қонунҳо ва мақомоти давлатӣ шомил карда шудаанд.

Муҳити молиявии соҳибкорӣ ҳолате мебошад, ки дар он соҳибкор аз ҷиҳати молиявӣ қомилан мустақил буда, қобилияти пардохтпазирӣ, рақобатпазирӣ ва рушди дарозмуддати онро таъмин карда метавонад. [М. 5]

3. Бояд изҳор намуд, ки дар таҳия ва татбиқи барномаҳои рушди соҳибкорӣ ва муҳайё намудани муҳити молиявии солим, шаклҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ барои ҳалли мушкилоти мавҷудаи иҷтимоию иқтисодӣ дар хориҷа дар ҳама сатҳҳои мақомоти давлатӣ чораҳои назаррас андешида мешаванд. Механизми дастгирӣ бо роҳи пешниҳоди қарзҳо, кафолати қарзҳо, кӯмак дар таълим ва бозомӯзии кадрҳо ва таъмини дастрасии беамоният ба

иттилооте, ки барои пешбурди фаъолияти соҳибкорию хурду миёна заруранд, ҳама гуна кӯмакро таъмин мекунанд. [М.5]

4. Вазъи сиеъии дохилии Тоҷикистон устувор буда, барои рушди соҳибкорӣ муҳити молиявӣ созгор бунёд намудааст. Асосҳои меъерии ҳуқуқии рушди соҳибкорӣ таҳия ва қабул карда шудаанд. Гарчанде, ки Тоҷикистон дар рӯйхати даҳ кишвари дорои пешрафт дар ислоҳоти дастгирии соҳибкорӣ қарор дорад, аз рӯи рейтинги “Пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ 2016” ҷумҳури ҷойи 132-ро ишғол мекунад, ки аз паст будани рушди ниҳодҳо ҷиҳати дастгирии соҳибкорӣ шаҳодат медиҳад.

Таносуби дороиҳои бозори молия нисбат ба ММД, ки сатҳи рушди бозори молияи Тоҷикистонро баҳо медиҳад, нисбат ба нишондиҳандаҳои миёнаи ҷаҳон 15,4 маротиба паст мебошад. Зариби сатҳи монетизатсия (аз рӯи нишондиҳандаи васеи ҳаҷми пул нисбат ба ММД) дар 2021 то 0,10 коҳиш ёфтааст. Сатҳи таварруми солони 8,0 фоизро ташкил дод, ки ин нисбат ба соли гузашта 1,4 фоиз камтар аст. Қурби расмии номиналии сомони нисбат ба доллари ИМА дар соли 2021 нисбат ба соли 2016 ба андозаи 43,4 фоиз коҳиш ёфт. Дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ дар интиҳои соли 2021 - 22,4 млрд. сомониро ташкил дода, нисбат ба соли 2020 - 14,8 фоиз коҳиш ёфтаанд. Уҳдадорҳои ташкилотҳои қарзӣ дар соли 2021 - 17,3 млрд. сомониро ташкил дода нисбат ба соли 2020-ум 9,9 фоиз кам шудаанд. [М.1]

5. Ошкор карда шуд, ки дар шароити муосир иқтисодиёти Тоҷикистон аз нарасидани воситаҳои молиявӣ танқисӣ мекашад, зеро сатҳи капитализатсия паст буда, арзиши қарзҳои бонкӣ тамоюли афзоиш дорад.

Омилҳои макроиқтисодие, ки ба муҳити молиявӣ соҳибкорӣ таъсир мерасонад, ҳалли масъалаҳои демографӣ, таъмини шуғли захираҳои меҳнатӣ, маблағгузорию соҳаи илм, ки сатҳи он дар соли 2015 аз 0,15% зиёд набуд, дараҷаи фарсудаҷавии фондҳои асосӣ дар иқтисодиёт аз рӯи арзиши баланси боқимонда дар соли 2021 ба 74,1 фоиз баробар буда, дар баробари ин коэффиенти азнавсозии фондҳо 35,1 фоизро ташкил медиҳад. Вазъи иҷтимоии аҳоли ба қобилияти харидорию аҳоли алоқаманд аст, вале ин нишондиҳандаҳо ҳам нигаронкунандаанд. Новобаста аз он, ки ҳамасола хароҷоти ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиат тамоюли афзоиш доранд, вале миқдори ҳолатҳои фавқуллода тамоюли афзоиш доранд. [М. 4]

6. Омилҳои микромуҳити молиявӣ соҳибкорӣ унсурҳои истеҳсолот, молия, маркетинг, идоракунии кадрҳо, сохтори ташкилиро дар бар мегирад ва ҳолати онҳо дар якҷоягӣ иқтидор ва имкониятҳои соҳибкорро муайян мекунад. Таҳлили муосири микромуҳити молиявӣ соҳибкорию ҶДММ “Латиф Муродов”-и шаҳри Ҳисор нишон дод, ки дар баробари дастовардҳои истеҳсоли дар хоҷагӣ ба рушди истеҳсолот як қатор монеаҳо мавҷуд аст. Бо истифода аз методи SWOT-таҳлил ба ҳолати микромуҳити истеҳсолии хоҷагии мазкур баҳо дода шуд. Ҷанбаҳои мусбӣ, манфӣ, имкониятҳо ва таҳдидҳо

ошкор гардиданд. Ба ҷанбаҳои мусбӣ шароитҳои мусоиди табию иқлимӣ, мавҷуд будани захираҳои зиёди меҳнатӣ ва иқтидорҳо барои рушди минбаъда, мавҷуд будани талабот ба истеҳсоли маҳсулотҳо, мавқеи муносиби ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ва наздик будан бо истеъмолкунандагон, мавҷуд будани иқтидорҳои захиравӣ ҷиҳати бунёди кластерҳои истеҳсолӣ ҳисоб мешаванд. Ба ҷанбаҳои манфӣ: рушд наёфтани заминаи технологӣ, сатҳи пасти фаъолияти инноватсионӣ, технологияҳои сермасраф ва ифлоскунанда, сатҳи баланди ҷурдашавии фондҳои асосӣ, вобастагӣ аз нархҳои ҷаҳонии пахта, набудани корхонаҳои коркарди саноатии маҳсулоти истеҳсолоти кишоварзӣ мансубанд. Омили дигари ба муҳити молиявии хоҷагӣ таъсиррасонанда мавқеи рақибон ба ҳисоб меравад. Муқоисаи нишондиҳандаҳои се хоҷагӣ ҶДММ “Латиф Муродов”, КТ “Баракати Ватан”, хоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ)-и “Файзулло Саидов” нишон дод, ки мавқеи ҶДММ “Латиф Муродов” дар бозор мустақамтар аст.

Таъсири миёнаравҳо, фурушандагон, мизоҷон, воситаҳои ахбори умум, реклама барало ҳис карда мешавад. Омили муҳими рушди муҳити молиявӣ, идоракунии кадрҳо ба ҳисоб меравад, ки хоҷагӣ аз он танқисӣ намекашад. Роҳбарияти устувор дошта, дар таърихи фаъолияти бисёрсолааш танҳо се роҳбарро иваз намудааст. Фарҳанги хоҷагидорӣ баланд буда, эҳтиром дар хоҷагӣ дар сатҳи аввал меистад. [М. 9]

Пешниҳодҳо

1. Тадқиқоти асосҳои назариявии мафҳуми муҳити молиявии соҳибкорӣ ба мо имкон дод, ки нуқтаи назари худро доир ба ин мафҳум чунин ҳулосабандӣ намоем. Муҳити молиявии соҳибкорӣ “вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, демографӣ, илмӣ-технологӣ, иҷтимоӣ ва экологии ташаккулёфтае мебошад, ки ба соҳибкорон имконияти озодона фаъолият карданро муҳайё месозад ва самаранокии фаъолияти онҳоро таъмин менамояд”. [М.10]

2. Таҷрибаи истифодаи системаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои назорати самаранокии чорабиниҳои дастгирии давлатии корхонаҳои хурд ва миёнаи Ҷопон, ташкили марказҳои таълимӣ ва таҳия намудани тавсияҳо барои кормандони роҳбарикунандаи тиҷорати хурду миёнаи Чин, гирифтани машваратҳои онлайнӣ оид ба гирифтани қарз, машварати ширкатҳои суғуртаи Фаронса, пешниҳоди қарз ба соҳибкорони навтаъсис, ки аз давлат ба маблағи 50 ҳаз. евро қарзи имтиёзноро бо мӯҳлати 20 сол дар Олмон, суғуртаи тиббии шахсони барои худмашғул коркунанда (25% кам кардани андозаи музди меҳнат барои корфармоён ва шахсони дар таъминоти онҳо қарордошта)-и ИМА, таъсиси “Фонди кафолатӣ барои рушди тиҷорати хурд”и Ҷумҳурии Ўзбекистон барои Тоҷикистон тавсия дода мешавад. [М. 7]

3. Роҳҳои асосии таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ:

1) дар самти омилҳои сиёсӣ.

- аз ҳама шаклҳои муқолама истифода бурда, таҳкими робита ва муносибатҳои мутақобилаи байни одамонро бояд афзун намуд;
- муносибатро бо мамлакатҳои ҳамсоя мустақкам намуда, барои фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ шароит муҳайё намуд;
- таҳкими муҳити сиёсии рушди соҳибқориҳои дар диссертатсия пешниҳодшударо бояд ба иҷро расонид.

2) дар самти омилҳои иқтисодӣ.

- такмили муҳити молиявӣ, пеш аз ҳама, ба рушди иқтисодиёти солим нигаронида шуда, ҷалби сармояи назарраси хориҷиро таъмин намояд;
- иҷрои 10 принсипи асосӣ, ки муносибати давлат ба соҳибқориҳо муайян мекунад. Маҳаки асосӣ дар он аст, ки давлат дар иқтисодиёт бояд заминаи ҳуқуқии бозорро ба вуҷуд оварад;
- стратегияи пешниҳодшудаи ҳалли масъалаҳои макроиқтисодӣ, аз ҷумла ба эътидол овардани касри буҷети давлатӣ, таҳким додани сиёсати пулию қарзӣ, дар ҳолати мӯътадил нигоҳ доштани сатҳи таваррум, кам кардани миқдори пули нақд дар муомилот, баланд бардоштани иқтидори содиротӣ, танзими низоми андоз, беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва диг. таъмин карда шавад;
- зарурати таҳияи стратегияи гузаштан аз саноати меҳнатталаб ба технологияи доништалаб расидааст. Тадриҷан кам намудани ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ, саноати истихроҷ дар сохтори ММД ва афзоиши ҳиссаи саноати коркард ва пеш аз ҳама илмталаб.

3) дар самти омилҳои демографӣ.

- таъмини самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ;
- коҳиш додани истифодаи нерӯи корӣ дар соҳаи кишоварзӣ, ки сатҳи пасти ҳосилнокии меҳнат дорад;
- таъмини иҷрои самтҳои асосии тадбирҳои таъмини шуғли захираҳои меҳнатӣ пешниҳод гардиданд.

4) дар самти омилҳои илмӣ-техникӣ.

- бунёди иқтидори инноватсионӣ, корҳои илмию тадқиқотӣ ва таҷрибавию лоиҳакашии худмаблағгузор, ки бо истеҳсолот алоқаи зич доранд ва бояд давом дода шаванд;
- иҷрои самтҳои асосии тадбирҳои таъмини шуғли захираҳои меҳнатӣ дар Тоҷикистон таъмин карда шаванд;

5) дар самти такмили омилҳои иҷтимоӣ.

- ҳифзи иҷтимоии аҳоли тавассути таъмини шуғл, трансфертҳои давлатӣ таъмин карда шавад;
- тақсимоти нобаробари ҷуғрофии имкониятҳои иқтисодӣ бартараф карда шавад;
- муҳоҷирати меҳнатӣ ба низом дароварда шавад ва онро яке аз роҳҳои алтернативии таъмини шуғл ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ доништа шавад;

➤ стратегияи пешниҳодгардида доир ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ таъмин гардад.

б) дар самти такмили омилҳои экологӣ.

➤ тадбирҳо оид ба беҳтар намудани ҳолати муҳити зист, бо иншоотҳои тозакунии таҷҳизонидани корхонаҳои саноатӣ;

➤ кам кардани истеҳсолоти хавфнок;

➤ даҳлати давлат ба раванди истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ;

➤ маблағгузорӣ ба бунёди технологияҳои безарар;

➤ пешгирии харобшавии заминҳо;

➤ мутобиқшавӣ ба оқибатҳои тағйирёбии иқлим;

➤ дастрасӣ ба оби тоза ва санатария. [М.11]

4. Роҳҳои такмили муҳити молиявии соҳибкорӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ.

Тадбиқи модели концептуалии таҳия ва иҷрои стратегияи молиявӣ.

➤ ҳангоми банақшагири мутахассисон хусусияти синергетикии кори хоҷагиро аз ҳисоби муттаҳидсозии як қатор элементҳо афзун кунанд;

➤ назорати зарурӣ ба истифодаи захираҳои моддӣ, меҳнатӣ ва молиявиро барои беҳтар кардани вазъи молиявии хоҷагӣ фароҳам меорад;

➤ риояи принципҳои асосии технологияи истеҳсолот;

➤ мақсаднок истифодабарии сармояи қарзӣ;

➤ пешгирии бавуҷудоии қарзҳои дебиторӣ ва саривақт пардохт намудани қарзҳои кредиторӣ;

➤ таъмини ҳавасмандии истеҳсолкунандагон;

➤ таъмини талаботи хоҷагӣ бо воситаҳои гардон. [М.8]

5. Бо истифода аз Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ пешниҳод карда шуд, ки ташаккули низоми бисёрсатҳаи институтсионалии дастгирии соҳибкориро дар бар гирифта, бо роҳи ташкил намудани кластерҳои минтақавию соҳавии рушди соҳибкорӣ, фондҳои махсусгардонидашуда ва дастгирии рушди ташкилотҳои инфрасохторӣ пешниҳод карда шудааст. Амалӣ намудани чорабиниҳои дар матритса пешниҳодшуда метавонад боиси таҳкими муҳити молиявии рушди соҳибкорӣ ҳам дар сатҳи макроиқтисод ва ҳам дар сатҳи микроиқтисод гардад. [М.1]

6. Исбот шудааст, ки истифодаи имкониятҳои воситаҳои иттилоотию маърифатӣ оид ба баланд бардоштани муҳити молиявӣ ба оммавӣ сохтани фаъолияти соҳибкорӣ, воситаи асосии ҷалби аҳоли ба соҳибкорӣ ва мутамарказ сохтани фаъолияти соҳибкорӣ ба соҳаҳои стратегии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад. Ҳамкорӣ бо васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон самти самарабахши таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ, ташаккули симои мусбии соҳибкорӣ, воситаи асосии баланд бардоштани эътибори фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. [М.2]

РУЙХАТИ МАҚОЛАҲО АЗ РУИ ДИССЕРТАСИЯ

А) Мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[М.1]. Баходурова Қ.Қ. Управление рынком банковских услуг в условиях переходной экономики. [Матн] / Қ.Қ.Баходурова, Ф.М. Раҳимов, Ван Яцзе, С.Х.Ашурзода, М.Б Холназаров //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2.Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534/саҳ.118-125 (0,25 ҷ.ч.).

[М.2]. Баходурова Қ.Қ. Баҳои сифати зиндагии аҳолии деҳот. /[Матн] /Қ.Қ. Баходурова, С.Ҷ. Кабилов, И.Х. Гулов, Б.Т.Тоҳирҷонов, С. Ашурзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534 / саҳ.169-175.(0,08 ҷ.ч.)

[М.3] Баходурова Қ.Қ.Моҳияти илмии бехатарии озуқаворӣ. /[Матн] / Қ.Қ.Баходурова, А.Ҷ Сафаров, И.С Ашуров // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534 саҳ.175-180.(0,12 ҷ.ч.)

[М.4] Баходурова К.К. Особенности инновационной деятельности в сельском хозяйстве. [Матн] /Қ.Қ.Баходурова, Дж.К. Расулов, А.Дж Сафарова // Кишоварз. Журнали назариявӣ ва илмӣ-амалӣ. Душанбе: ТАУ, 2019 ISSN 2074-5435 / № 1 (54) саҳ 165-169.(0,08 ҷ.ч.)

[М.5] Баходурова Қ.Қ. Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва вазифаҳо / [Матн] Қ.Қ.Баходурова, Ҷ.К Расулов, Ш.Р. Насриддинов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ.Бохтар-2019. ISSN 2663-5534 1/2 (62).саҳ.216-220.(0,10 ҷ.ч.)

[М.6] Баходурова Қ.Қ.Асосҳои илмӣ-методи назарияи муҳити рушди соҳибкорӣ. [Матн] Қ.Қ.Баходурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. (илмҳои табиӣ-риёзӣ).Шумораи № 4 (16) Душанбе соли 2022. ISSN 2707-9996.саҳ.149-156.(0,12 ҷ.ч.)

[М.7] Баходурова Қ.Қ. Омилҳои ташаккули муҳити молиявии соҳибкорӣ / [Матн] Қ.Қ. Баходурова, И.С.Ашуров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Шумораи № 1 (17) Душанбе соли 2023 с. ISSN 2707-9996.саҳ.77-84.(0,25 ҷ.ч.)

[М.8]. Баходурова Қ.Қ. Муҳити молиявии соҳибкорӣ дар хориҷа / [Матн] Қ.Қ. Баходурова, И.С.Ашуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон” ISSN 2413-5151. № 9 саҳ.161-170. Душанбе соли 2023 (0,31 ҷ.ч.)

[М.9] Баходурова Қ.Қ. Баҳои ҳолати муносири микромуҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон / [Матн] Қ.Қ. Баходурова, И.С. Ашуров // Маҷаллаи илмию назариявӣ ва истеҳсолии “Кишоварз”.шумораи № 3 (100) Душанбе соли 2023с. ISSN 2074-5435.(саҳ.169-175) (0,12 ҷ.ч.)

[М.10] Баходурова Қ.Қ.Таҳияи стратегияи молиявӣ ҳамчун самти асосии беҳтар намудани муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ / [Матн] Қ.Қ. Баходурова// Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ.Бохтар-2023. ISSN 2663-5534 1/4 (116).саҳ.225-230.(0,37 ҷ.ч.)

Б) Дар дигар нашрияҳо:

[М.11] Баходурова Қ.Қ. Маданияти соҳибкорӣ дар шароити гузаштан ба иқтисоди бозорӣ [Матн] / К.К. Баходурова // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмию-амалӣ (21-22 май

соли 2004) Интегратсияи иқтисодиёти ҶТ ба хоҷагии ҷаҳонӣ. Душанбе С 2004.-саҳ.-67-68.(0,12 ҷ.ч.)

[М.12] Баҳодурова Қ.Қ Внедрение инноваций предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. [Матн] /Қ.Қ. Баҳодурова//. Тезис. Маводи конф. илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандон бахшида ба ҷашнҳои “15-солагии истиқлолияти ҶТ”, “2700 солагии шаҳри Қўлоб” ва “Соли тамаддуни ориёӣ”.с.2006. саҳ.216 (0,06 ҷ.ч.)

[М.13] Баҳодурова Қ.Қ Хусусиятҳои танзимнамоии давлатии соҳибкории хурду миёна дар ҷомеаи ҷаҳонӣ. [Матн] /Қ.Қ.Баҳодурова//. Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-назариявии олимон, муҳаққиқони ҷавон ва коршиносони соҳаи сиёсати давлатии ҷавонон бахшида ба 15 солагии ҷашни Ваҳдати миллӣ. Душанбе- 2012 с.ISBN 978-99947-876-4-7. саҳ.258-262 (0,25 ҷ.ч.)

[М.14] Баҳодурова Қ.Қ Масалаҳои асосии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-назариявии олимон, муҳаққиқони ҷавон ва коршиносони соҳаи сиёсати давлатии ҷавонон бахшида ба пешвози ҷашни Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 20 солагии ҷашни Иҷтисоии таърихии XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе- 2012 с. ISBN 978-99947-910-4-0.саҳ.200-206 (0,43 ҷ.ч.)

[М.15] Баҳодурова Қ.Қ Женщины-предприниматели и их роль в развитии экономики Республики Таджикистан. [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова // Журнали Паёми донишқадаи забонҳо. 3(11). Душанбе 2013 с. ISSN 2226-9355/ саҳ.96-100 (0,31 ҷ.ч.)

[М.16] Баҳодурова Қ.Қ Дастгирии давлатии соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // Журнали Паёми донишқадаи забонҳо №3(23) 2016 с. ISSN 222-9355 саҳ.124-128 (0,31 ҷ.ч.)

[М.17] Баҳодурова Қ.Қ. Инновационное развитие предпринимательства в АПК Республики Таджикистан [Матн] / К.К. Баҳодурова, Г.Х. Раззоқова // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар Донишгоҳи словянии Россия ва Тоҷикистон. Душанбе С 2018, саҳ.61-65 (0,15 ҷ.ч.);

[М.18] Баҳодурова Қ.Қ. Зарубежный опыт государственного регулирования притока инвестиции в аграрную экономику [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова, И.С.Ашуров, С Ашурзода // Мизи мудаввар дар мавзӯи «Создание условий для успешной экономической и коммерческой деятельности граждан Таджикистана в стране и за ее пределами» Душанбе. 29 март соли 2019.дар кафедраи Иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории факултети Иқтисодии ДДСР, саҳ 91-103.(0,27 ҷ.ч.).

[М.19] Баҳодурова Қ.Қ Самтҳои асосии муҳити рушди соҳибкории хурд [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова // ВМИ ҶТ. ДДЗТ ба номи С.Улуғзода. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Саҳми олимони форсу тоҷик дар омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ” бахшида ба солҳои 2020-2040” “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (ш. Душанбе 27.09.2021), саҳ.53-70 соли 2021с.(1,6 ҷ.ч.)

[М.20] Баҳодурова Қ.Қ Проблемы государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Республике Таджикистан [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // ВМИҶТ. ДДЗТ ба номи С.Улуғзода. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Саҳми олимони форсу тоҷик дар омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ” бахшида ба солҳои 2020-2040” “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (ш. Душанбе 27.09.2021), саҳ.110-119 соли 2021 с.(0,62 ҷ.ч.)

**АКАДЕМИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ И СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА
РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

УДК 334 (575.3)

**ББК 65.05 (2 тадж)
Б-33**

На правах рукописи

БАХОДУРОВА КУМРИНИСО КАЮМОВНА

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОЙ СРЕДЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В
РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН
(на примере сельскохозяйственного предпринимательства)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук
по специальности 08.00.06.06 - Экономика предпринимательства**

**Научный руководитель: Ашуров И.С.
доктор экономических наук, профессор**

Душанбе-2024

Диссертация выполнена в Институте экономики и системного анализа развития сельского хозяйства

Научный руководитель: **Ашуров Ихтиёр Саидович,**
- доктор экономических наук, профессор кафедры «Финансы и кредит» Российско-Таджикского Славянского университета

Официальные оппоненты: **Курбонзода Махмадали Рахмат,**
- доктор экономических наук, профессор, депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан

Сохибназаров Гаюр Холикназарович,
- кандидат экономических наук, доцент
Таджикского национального университета

Ведущая организация: **Таджикский аграрный университет им. Ш.Шотемура**

Защита диссертации состоится «26» марта 2024 года в 13⁰⁰ на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-063 при Международном университете туризма и предпринимательства Таджикистана (Республика Таджикистан, 734055, проспект Борбад 48/5).

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке и на официальном сайте Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана (www.iutet.tj)

Автореферат разослан “ ___ ” ноября 2024 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук, доцент**

Исмоилов А. А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Реформы экономики Таджикистана в целях достижения устойчивого экономического развития должны носить системный характер, что проявляется в совершенствовании комплекса экономических отношений, связанных с формированием благоприятной деловой среды. Состояние финансовой среды предпринимательства оказывает существенное влияние как в стране, так и в отдельных регионах.

С началом экономических реформ стали увеличиваться различия в социально-экономическом развитии регионов, что определяется использованием экономического и социального потенциала территории, формированием рыночных отношений, состоянием и динамикой развития регионов, рост различных видов деловой активности в республике. Всестороннее развитие, укрепление экономической независимости, поиск финансовых источников, использование и повышение предпринимательской активности рассматриваются как основные факторы развития предпринимательства, но все же существуют факторы, которые тормозят развитие предпринимательства. Понятно, что возможности развития финансовой среды предпринимательства в стране зависят от политических, экономических, демографических, научно-технических, социальных и экологических условий.

Финансовая среда предпринимательства как совокупность внутренних и внешних факторов, прямо или косвенно влияет на становление и развитие предпринимательства. Низкий уровень капитализации производства, дороговизна банковских кредитов, высокая налоговая нагрузка стали факторами, тормозящими развитие бизнеса. Финансовая среда на макроэкономическом и микроэкономическом уровнях для развития предпринимательства является объективным требованием и задачей, которая должна обеспечиваться независимо от экономических интересов. Исследования показывают, что в последние годы было проведено множество исследований финансовой среды предпринимательства, но, к сожалению, теоретические вопросы финансовой

среды предпринимательства не изучены на необходимом уровне. Однако, согласно классическим учениям экономической теории, в основе предпринимательской деятельности лежат знания об условиях и факторах деловой среды.

Текущее состояние предпринимательства в Республике Таджикистан показывает отсутствие здоровой финансовой среды для развития предпринимательства, высокий уровень налогообложения, коррупцию в формировании и деятельности предпринимательства, низкий уровень доходов, кредитной и страховой системы, финансовой поддержки.

Необходимость изучения теоретических основ понятия финансовой среды предпринимательства, факторов, влияющих на финансовую среду предпринимательства, а также изучение мирового опыта создания финансовой среды, оценки ее современного состояния на макроэкономическом и микроэкономическом уровне Республики Таджикистан и определить основные направления их совершенствования, являются основными направлениями диссертационного исследования.

Степень научной разработанности исследуемой проблемы. На разных этапах экономической науки ученые интересуются исследованием финансовой среды и проблем предпринимательства. Ряд научных работ К. Маркса, Ф.Энгелса, М.И.Туган-Барановского, А.В. Кытманова, Е.И.Комиссаровой, Р.Кэмпбелла, Л.Макконела, Й.Шумпетера, Л.Брю, П.Самуэлсона, И.А.Чернухина и другие посвящены исследованию данной проблемы.

Исследованию предпринимательской деятельности в различных отраслях экономики Таджикистана отражены в научных трудах отечественных ученых: Абдугаффорова А.А., Ашурова И.С., Алиевой Г.Ш., Бободжонова Д., Исмоилова Ш.М., Исмоилова А.А., Каримова Б.Х., Комилова С.Ч., Кудратова Р.Р., Мадаминова А.А., Миркамолова А., Солиева А.А., Султанова З.С., Умарова Х.У., Хайрзода Ш.Қ., Хоркашева И.С., Джабборова Ф.А., Джурабоева Г.Дж., Хабибова С.Х., Шамсиева К.Б., Шаропова Ф.Р., Эшова Д.К. и другие.

В последние годы некоторые молодые ученые защитили научные диссертации по проблемам предпринимательства. Из них Хикматов У.С. по бизнес-среде предпринимательства, Каримова М.И. по институциональной среде, Султанов З.С. по организационно-экономическим аспектам обеспечения инфраструктуры малого бизнеса, Ибрагимов И.Р. по теоретическим основам государственного регулирования экономики, Сохибназаров Р.Х. по обеспечению эффективности предпринимательской деятельности, Лолаев З.Х. по развитию малого и среднего предпринимательства, Набиев У.Л. по обеспечению стабильного развития малого бизнеса, Джайлоев З.М. по государственному регулированию производственного предпринимательства, Наимов Б.К. по развитию малого и среднего предпринимательства в сфере сельского хозяйства, Наджмиддинов Ф.Н. по организационно-экономическому механизму развития малого предпринимательства, Насриддинов Ш.Ш. по проблемам становления и перспективам развития сельскохозяйственного

предпринимательства, Досиев М. по развитию экологического предпринимательства и др. Однако, в исследованиях этих ученых не уделено должного внимания теоретическим и методологическим аспектам финансовой среды предпринимательства.

Теоретико-методологическим основам исследования, послужили статистические данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Министерство финансов, Национального банка, Министерство экономического развития и торговли, Министерство сельского хозяйства, Центр Стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан, а также научные отчеты Институтов экономики и демографии Национальной академии наук Республики Таджикистан и институт экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, отчеты международных организаций, действующих в Таджикистане, годовые отчеты ООО «Латиф Мурадов» -а, торгового кооператива «Баракати Ватан» города Гиссар, ДФХ «Файзулло Саидов» Кубодиёнского и «Ифтихор» Яванского районов Республики Таджикистан.

Связь работы с научными программами (проектами) и темами. Диссертационное исследование имеет непосредственную связь с «Национальной стратегией развития Республики Таджикистан на период до 2030 года», «Концепция развития предпринимательства в Республике Таджикистан на период до 2015 года» № 469 от 3.12.2003 года, Законы Республики Таджикистан. «О перспективах, концепциях, стратегии и государственных программах социально-экономического развития Республики Таджикистан», «О защите и государственной поддержке предпринимательства» № 1194 от 18.03.2015 года, «Об агрохолдингах (фермерских хозяйствах)» № 1289 от 15.03.2016 года, долгосрочные цели и приоритеты развития страны, установленные Президентом страны в посланиях Маджлиси Оли Республики Таджикистан на 2014-2022 годы, «Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан. на период 2016-2020 гг. (БМР 2016-2020 гг.)», и научные темы Национальной академии наук, Министерство финансов Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования - изучить теоретическое, методическое и практическое регулирование финансовой среды предпринимательства, которые позволяют определить состояние финансовой среды предпринимательства и предложить основные направления ее совершенствования.

Задачи исследования. В задачи исследования входят:

- исследование научно-теоретических основ финансовой среды предпринимательства;
- определение факторов формирования финансовой среды предпринимательства;

- исследование опыта финансовой среды предпринимательства за рубежом;
- анализ современного состояния внешней финансовой среды предпринимательства в Таджикистане;
- оценка современного состояния микросреды и макрофинансовой среды предпринимательства в Таджикистане;
- представление основных направлений улучшения финансовой среды предпринимательства;
- укрепление финансовой среды предпринимательства на макроэкономическом уровне;
- разработка финансовой стратегии, как основного направления улучшения финансовой среды на микроэкономическом уровне;
- государственное регулирование предпринимательской среды на основе укрепления ее финансовой среды.

Объектом исследования является процесс формирования и развития финансовой среды предпринимательства в Республике Таджикистан.

Предметом исследования является совокупность экономических отношений и процессов развития финансовой среды предпринимательства в Таджикистане.

Гипотеза исследования. В качестве исходной научной гипотезы исследования были предложены положения, согласно которым в случае научного обоснования финансовой среды предпринимательства и ее укрепления путем: разработки финансовой стратегии, как основного направления улучшения финансовой среды на микроэкономическом уровне, укрепления финансовой среды предпринимательства на уровне макро и микро экономики и государственного регулирования. Предпринимательская среда может быть достигнута на основе укрепления ее финансовой среды.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой исследования являются труды известных отечественных и зарубежных ученых-экономистов. В диссертации также использованы отчеты Министерства экономического развития и торговли, Министерства финансов Республики Таджикистан, Национального банка Таджикистана, Института экономики и системных исследований развития сельского хозяйства Таджикской академии сельскохозяйственных наук, отчеты Государственного комитета по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан и другие научные учреждения. Диссертация, основанная на методологических связях, опирается на исторический опыт экономического развития, показывает пути улучшения финансовой среды предпринимательства в Таджикистане.

Источник исследования. В качестве первичной информации послужили законы и постановления Республики Таджикистан, стратегии, концепции, программы, послания Президента Республики Таджикистан в Маджлиси Оли Республики Таджикистан, данные Агентства по статистике при Президенте

Республики Таджикистан, документы республиканских и региональных государственных органов по данному вопросу, также публикации газет и журналов по вопросам предпринимательской среды.

Исследовательская база исследования включает статистические сборники Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан в регионах, Министерство сельского хозяйства Республики Таджикистан, нормативно-правовые акты, документы Правительства Республики Таджикистан, годовые отчеты сельскохозяйственных организаций, нормативно-правовые и методические указания, нормы и стандарты, отчеты проектных организаций, докторские и кандидатские диссертации по изучаемым проблемам, отчеты о практических работах автора по техническим и экономическим основам и т.п.

Научная новизна исследования. Определение теоретических и методологических основ понятия финансовой среды предпринимательства и представление основных направлений ее совершенствования на уровне микро- и макрофинансовой среды.

✓ на основе теоретического исследования выражения «финансовой среды предпринимательства» представлена точка зрения автора, имеющая следующий смысл: Финансовая среда предпринимательства «формируется как политическая, экономическая, правовая, демографическая, научно-техническая, социальная, экологическая ситуация, обеспечивающая предпринимателям возможность свободно действовать и обеспечивающая эффективность их деятельности»;

✓ доказано, что опыт предоставления информации малому и среднему предпринимательству о японской государственной поддержке, переподготовке специалистов и предоставлении рекомендательных писем китайским предпринимателям, получении онлайн-консультаций по получению кредитов и услуг от французских страховых компаний, финансовой поддержке вновь созданные предприниматели в Германии, медицинское страхование США, создание гарантийного фонда для развития малого бизнеса Республики Узбекистан приемлемо для Таджикистана;

✓ выявлено, что уровень капитализации экономики Республики Таджикистан низкий, а стоимость банковских кредитов имеет тенденцию к увеличению. Усилия правительства Республики Таджикистан по улучшению деловой среды путем совершенствования законодательства, обеспечения прав собственности, моратория на проверки предпринимательской деятельности не дают необходимых результатов;

✓ основные пути укрепления финансовой среды предпринимательства на макроэкономическом уровне сгруппированы по политическим, организационным, экономическим, социальным и экологическим направлениям, а с помощью системы SPOT-анализа выявлены перспективы развития финансовой среды до 2030 года;

✓ разработана концептуальная модель разработки и реализации стратегии финансовой среды на микроэкономическом уровне и пути ее совершенствования с учетом соблюдения основных принципов технологии производства, целевого использования заемного капитала, предотвращение безнадежной задолженности и своевременная оплата кредиторской задолженности, обеспечение стимулирования производителей и обеспечение нужд экономики;

✓ предложение матрицы укрепления финансовой среды предпринимательства на основе формирования региональных и отраслевых кластеров развития бизнеса, специализированных фондов и поддержки развития производственной инфраструктуры. Сотрудничество со средствами массовой информации Республики Таджикистан в направлении укрепления финансовой среды предпринимательства, формирования положительного имиджа предпринимательства является основным средством укрепления социального статуса и повышения репутации деловой деятельности.

Положения, выносимые на защиту:

❖ обоснование авторская точка зрения сущности финансовой среды предпринимательства;

❖ обоснование необходимости использования мирового опыта создания финансовой бизнес-среды в Таджикистане;

❖ необходимость укрепления финансовой среды предпринимательства для обеспечения экономического развития и привлечения отечественного и иностранного капитала в Таджикистане;

❖ предложить основные пути укрепления финансовой среды предпринимательства на макроэкономическом уровне и ее перспективы;

❖ представить концептуальную модель разработки и реализации стратегии финансовой среды на микроэкономическом уровне;

❖ представление матрицы укрепления финансовой среды бизнеса на основе формирования региональных и отраслевых кластеров развития предпринимательства, специализированных фондов и поддержки развития инфраструктурных организаций.

Теоретическая и научно-практическая значимость исследования заключается в том, что выводы и предложения, включенные в диссертацию, способствуют совершенствованию теоретико-методических знаний о процессе укрепления финансовой среды предпринимательства, а ряд предложений, высказанных в работе, могут быть использованы в совершенствование законодательной базы в исследуемой сфере, а также в деятельности местных органов государственного управления по вопросам решения инвестиционного развития. Теоретические положения, сформированные в диссертации, могут существенно дополнить существующие материалы по следующим дисциплинам: «Менеджмент», «Основы предпринимательской деятельности».

Уровень достоверности результатов исследования. Достоверность и точность научных положений, выводов и практических рекомендаций исследования за счет полного анализа работ авторов по исследуемой теме, стратегии развития страны на период до 2030 года, материалов специальных отраслевых журналов, а также информации индивидуальных предпринимателей Республики Таджикистан. Приводятся результаты авторского опроса и правильное использование системных методов решения проблемы. Выводы и рекомендации, основанные на научном анализе результатов теоретических и экспериментальных исследований, соответствуют целям и задачам исследования.

Соответствие диссертации по паспорту научной специальности. Область научной деятельности соответствует следующим разделам паспорта специальностей Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.06.06 - Экономика предпринимательства: 1.1. Развитие теории и методологии предпринимательства: разработка методологии организации деятельности по различным формам предпринимательства. 1,5. Исследование предпринимательской деятельности в единстве ее основных элементов: личностного, экономического, организационно-управленческого; 1.7. Формирование и развитие системы инфраструктурной поддержки предпринимательской деятельности; Государственное регулирование и поддержка предпринимательской деятельности (сущность, принципы, формы, методы): основные направления формирования и развития системы регулирования и поддержки предпринимательства; 1.20. Организация сотрудничества между государственными и бизнес-структурами; 1.23. Эффективность деловой активности и пути ее повышения.

Личный вклад соискателя. Личный вклад автора заключается в определении целей и задач исследования, обоснованные теоретической сущности словосочетания «финансовая среда предпринимательства», обоснованные необходимости использования мирового опыта построения финансовой среды бизнеса в Таджикистане. Основные пути укрепления финансовой среды предпринимательства на макро и микроэкономическом уровне, разработка концептуальной модели стратегии финансовой среды на микроэкономическом уровне, разработке матрицы укрепления финансовой среды бизнеса на основе создания региональных и отраслевых кластеров развития бизнеса, специализированные фонды и поддержка инфраструктурного развития.

Апробация и реализация результатов диссертации. Основные результаты и предложения диссертационной работы были представлены и обсуждены на научно-практических, международных, республиканских и университетских конференциях в Ученом совете Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН.

Положения методического и практического характера работы, разработанные в ходе исследования, были использованы в процессе создания инноваций, укрепляющих финансовую среду для инвестиций.

Наиболее важными из них являются:

- рекомендации по укреплению инвестиционной среды в Республике Таджикистан. В современных условиях одобрены Государственным комитетом по инвестициям и управлению государственным имуществом Республики Таджикистан.

- научные новинки используются в качестве методического пособия в Институте экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации опубликовано 20 научных статей, в том числе 10 статей в научных изданиях, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, выводов и предложений, а также использованной литературы, на 196 страницах, распечатанных на компьютере, и состоит из 53 таблиц и 10 рисунков.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Во введении обосновано значение предмета диссертационного исследования, степень разработанности темы исследования, цели и задачи исследования, объект исследования, теоретические и методологические основы исследования, важность исследования и аргументы, подлежащие защите.

В первой главе «Теоретические основы финансовой среды предпринимательства» на основе исследования научной литературы было изучено понятие «финансовой среды предпринимательства», где автор изложил свою точку зрения и считает, что «Финансовая среда предпринимательства - это сложившаяся в стране политическая, экономическая, правовая, демографическая, научно-технологическая, социальная и экологическая ситуация, обеспечивающая экономическую свободу гражданам, способным к предпринимательской деятельности, и направлена на удовлетворение потребностей всех субъектов рыночных отношений, в которой действуют предприниматели».

Соискатель финансовую среду предпринимательства показал в виде картинки (рис. 1).

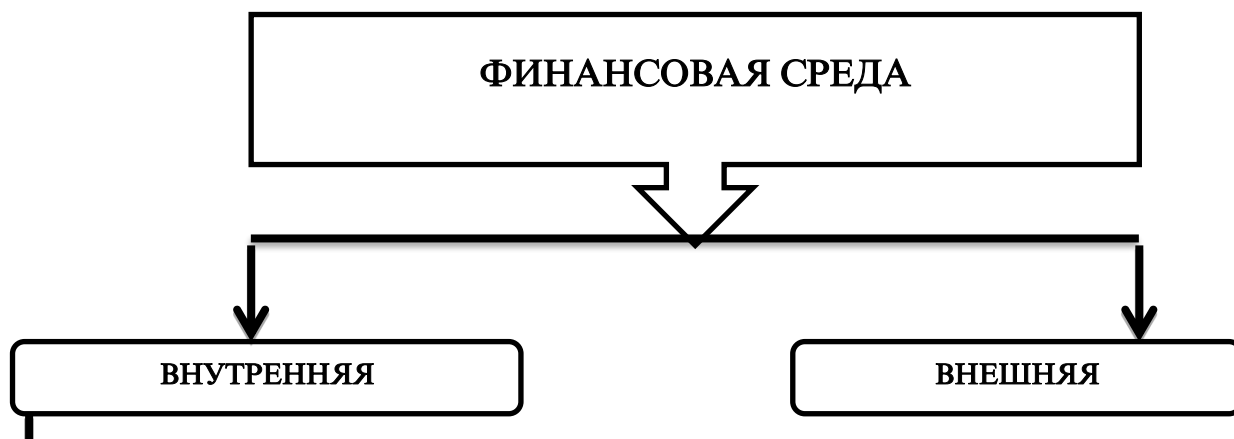
Рисунок 1. Финансовая среда предпринимательства»

*Источник: Подготовлено автором по материалам: Чернухина И.А. Финансовая бизнес-среда // Финансы и кредит. - М., 2011. - С. 143–150. Комиссарова Е.И. Финансовая среда предпринимательства и предпринимательский риск. Пантелеев С. Какова финансовая среда? Экономика и бизнес. Интернет-ресурс. Дата обращения 10.02.2023

Из рисунка следует, что финансовая среда предпринимательства состоит из активов бизнеса, то есть его капитала (земля, здания, сооружения, оборудование, финансовые ресурсы), финансовых рынков (деньги, капитал, долг), государственной власти (государственная поддержка бизнеса), финансовых организаций (банки, пенсионный фонд, страховые, инвестиционные фонды), зависит покупательная способность населения.

Автор разделил финансовую среду предпринимательства на внутреннюю и внешнюю финансовую среду (рис. 2).

Автор, проведя исследование финансовой среды предпринимательства в ряде стран мира, пришел к выводу, что опыт использования информационно-коммуникационных систем для контроля эффективности мер государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Японии, создание образовательных центров и разработка рекомендаций для руководящего состава малых и средних предприятий в Китае, получение онлайн-консультаций по получению кредита и услуг французских страховых компаний, финансовая поддержка вновь созданных предпринимателей в Германии, медицинское страхование в США, создание гарантийного фонда для развития малого бизнеса Республики Узбекистан приемлемо для Республики Таджикистан.

Рисунок 2. Внутренняя и внешняя финансовая среда

*Источник: Подготовлено автором по материалам: Ковалерова Л.А. Финансовая среда предприятия и предпринимательский риск / Л.А. Ковалерова, Ю.С. Караваева. – Брянск, 2015. – 201 с.

На основе анализа теоретических концепций он обосновал свою позицию и высказал, что опыт создания бизнес-среды, который используется в развитых странах, может быть применен в Республике Таджикистан только как методологическая основа, а конкретные механизмы ее реализации должны быть специфичной для Таджикистана, включая экономику, переходный период, социально-экономические, правовые и культурные основы развития бизнеса; следует учитывать необходимость совершенствования механизма налогообложения субъектов предпринимательства с учетом процесса формирования деловой среды. При этом он дал научную оценку действующей системе государственного регулирования процесса формирования предпринимательской среды в стране и отметил необходимость усиления роли мотивации государства в решении этой проблемы. Он достаточно выразил положительные стороны государственного регулирования бизнеса, а отрицательные рассматривал как фактор, тормозящий развитие предпринимательства. На основе анализа ситуации с финансированием и кредитованием бизнеса он выявил причины финансовой слабости хозяйствующих субъектов.

Во второй главе «Оценка текущего состояния финансовой среды сельскохозяйственного предпринимательства в Республике Таджикистан» автор проанализировал текущее состояние деловой активности в Таджикистане и отметил, что в стране созданы основополагающие правовые основы для развития предпринимательства. При этом в диссертации констатируется, что несмотря на наличие правовых основ развития предпринимательства в современных условиях, условия для предпринимательской среды недостаточны, а это избыточное и неэффективное регулирование, коррупция, чрезмерное налоговое бремя и трудности налогового администрирования. высокий уровень монополизации, видна слабость защиты прав собственности и прав предпринимателей.

Анализ показал, что, несмотря на существующие проблемы, количество зарегистрированных юридических лиц в стране имеет тенденцию к увеличению, а доля сельскохозяйственного предпринимательства, наоборот, имеет тенденцию к снижению. Среди зарегистрированных юридических лиц количество предприятий со штатом до 30 человек составляет 80%. Крупные предприятия с числом работников более 200 человек составляют лишь 6,7 процента. Это свидетельствует о том, что сельскохозяйственные предприятия функционируют в форме малых предприятий.

В сфере предпринимательства существуют три формы деятельности. В-первых, предприятия, работающие по сертификату, количество которых в 2022 году достигнет 35,7 тысяч, а их доля в общем количестве равна 11,6 процента (таблица 1).

Таблица 1. Динамика количества субъектов предпринимательства в Республике Таджикистан за 2016-2022 годы, тыс. единиц

Деятельность по:	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/ 2017,%
Сертификат	32,1	33,6	34,6	37,2	36,6	35,7	111,2
Патент	95,9	101,2	105,4	105,4	104,2	99,4	103,6
ДФХ	164,6	149,7	155,6	161,4	167	172,1	104,6
Всего	323,8	315,7	331	339,8	343,3	307,3	94,9
Доля сертификата в общем количестве субъектов хозяйствования	9,9	10,6	10,5	10,9	10,7	11,6	+1,7
Доля патентной системы в общем количестве субъектов хозяйствования	29,6	32,1	31,8	31,0	30,4	32,3	+2,7
Доля ДФХ в общем количестве субъектов хозяйствования	50,8	47,4	47,0	47,5	48,6	56,1	+5,3

* Источник: Годовая статистика Республики Таджикистан, Статистический сборник, Душанбе, 2023. -С 232.

Число предпринимателей, работающих по патенту в 2022 году, составит 99,4 тыс. человек. равна 30,7 процента. Количество сельскохозяйственных

ферм составляет 172,1 тысяч. достигли 56,1 процента от общего числа предпринимателей.

Из приведенных цифр можно сделать вывод, что сейчас с учетом ДФХ около 90 процентов субъектов хозяйствования в стране являются индивидуальными предпринимателями, а юридические лица, считающиеся основой частного сектора, составляют лишь 10 процентов.

Хотя количество зарегистрированных дехканских (фермерских) хозяйств увеличилось по сравнению с 2017 годом, по сравнению с 2020 годом оно сократилось на 6,7 процента. Средний размер земельной площади на одно хозяйство имеет тенденцию к уменьшению. Хотя ликвидация предпринимателей со статусом юридического лица имеет тенденцию к снижению, за 5 лет она составила 6647, что является тревожным показателем.

Хотя от 50 до 75,2 процента площади сельскохозяйственных угодий занимают дехканские (фермерские) хозяйства, их доля в общем объеме сельскохозяйственного производства составляет лишь 41 процент, что свидетельствует о низкой эффективности использования земель. Доля сельскохозяйственных предпринимателей в производстве продукции животноводства остается незначительной.

Несмотря на то, что с каждым годом количество вновь создаваемых юридических лиц, как основы частного сектора, имеет тенденцию к увеличению, этот процесс нельзя оценить положительно, поскольку каждый год, одновременно с созданием юридических лиц, почти половина из них остаются неактивными. Например, в 2022 году из общего числа предпринимателей со статусом юридического лица 1380, или около 3,9 процента, прекратили свою деятельность по разным причинам. Этот показатель был равен 5,8% в 2017 году, 4,0% в 2018 и 2019 годах, 2,4% в 2020 году и 3,8% в 2021 и в 2022 году 3,9 % (таблица 2).

Таблица 2. Тенденция ликвидации предпринимателей со статусом юридического лица в 2017-2022 гг.

	Годы					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Общее количество юридических лиц,	31200	31200	35400	35800	35500	35749
Количество предпринимателей со статусом юридического лица,	1810	1236	1404	850	1347	1380
Доля, %	5,8	4,0	4,0	2,4	3,8	3,9

***Источник:** Социально-экономическое положение Республики Таджикистан, Статистический сборник, Душанбе, 2022 г. С-62.63.

Статистические цифры данной таблицы показывают, что за 2017-2022 годы всего 8027 субъектов хозяйствования со статусом юридического лица прекратили свою деятельность по разным причинам, включая переход к форме индивидуального предпринимательства и влияние других факторов

Автор придерживается мнения, что экономический сектор может оценить состояние финансовой среды для развития предпринимательства в Таджикистане, но финансовый сектор еще не полностью сформирован как основа финансирования национальной экономики, поскольку соотношение активов финансового рынка к ВВП Таджикистана ниже финансовых показателей стран мира, он незначителен и составляет всего 0,26 процента (таблица 3).

Таблица 3. Уровень развития финансового рынка Таджикистана

Показатели	Отношение активов финансового рынка к ВВП
В мире	4 : 1
Таджикистан	0,26 : 1

*Источник: Ежегодная статистика Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. 2022. -С.18.

Коэффициент уровня монетизации (по широкому показателю объема денег к ВВП) в 2015 г. составляло 0,22 раза, затем увеличилось до 34,5 в 2022 г. (таблица 4)

Таблица 4. Уровень монетизации экономики Таджикистана

Годы	Номинальный ВВП, (млрд. сомони)	Сумма денег в обращении М4 (млрд. сомони)	Коэффициент монетизации по М4
2005	7 201,1	533	0,07
2010	24 704,7	4 458	0,18
2015	48 401,6	10 790	0,22
2022	115739,4	39884,0	34,5

*Источник: Национальные отчеты Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. 2022. -С.22.

По итогам 2022 года годовой уровень инфляции составил 4,2 процента, что на 3,8 процента меньше, чем в прошлом году. Как показывают показатели, инфляционный процесс снизился на 1,9 процентных пункта по сравнению с 2016 годом (таблица 5).

Таблица 5. Изменение уровня инфляции и ее структурный вклад, в процентах

Показатели	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Продовольствие	3,8	4,2	2,8	6,0	7,0	3,9	5,2
Непродовольственные	1,7	1,3	2,0	1,3	1,8	2,3	4,0
Услуги	0,6	1,1	0,7	0,8	0,6	1,8	1,9
Годовая инфляция	6,1	6,7	5,4	8,1	9,4	8,0	4,2

*Источник: Ежегодная статистика Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. 2022. -С.18

За этот период активы кредитных организаций на конец 2022 года - 30,0 млрд долларов. по сравнению с 2016 годом составило 8,8 млрд сомони (таблица 6).

Таблица 6. Структура активов, млрд, сомони

Наименование	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Основные средств	3,1	4,2	4,2	4,1	4,6	1,8	1,9
Наличные деньги и денег на текущие счета	6,6	4,6	4,8	4,1	5,6	7,5	11,5
Инвестиции	2,0	2,6	3,4	3,3	3,4	1,2	1,0
Другой	1,4	2,8	2,0	2,7	3,7	1,4	3,7
Кредитный портфель	8,2	6,8	6,6	7,8	9,0	10,5	11,9
Всего активов	21,2	20,9	21,2	22,0	26,3	22,4	30,0

***Источник:** Статистика Национального банка Таджикистана. Национальный банк Таджикистана. 2022. -С.18

Внутриполитическая ситуация в Таджикистане стабильна и создала благоприятную финансовую среду для развития предпринимательства. Разработаны и приняты нормативно-правовые основы развития бизнеса. Принятие законов «О моратории на проверки деятельности субъектов хозяйствования в производственных отраслях», «О защите и государственной поддержке предпринимательства» определяет общие принципы, формы и направления политики на государственном уровне и классифицирует всю систему мер государственной поддержки развития предпринимательства.

В диссертации изучено современное состояние финансовой микро-среды предпринимательства на примере ООО «Латиф Мурадов»-а, коммерческого кооператива «Баракати Ватан» города Гиссар и фермерского хозяйства «Файзулла Саидов»-а Кубодианского района.

В сфере финансовой деятельности исследуемых хозяйств следует учитывать два момента: финансовые возможности и уровень операционного риска. Во-первых, показатели реализации промышленных товаров, т.е. товарная цена, рыночная цена, первоначальная стоимость продукции, налоговая нагрузка, зависят от финансового положения предприятия. Риск связан с занятием деятельностью, которая может привести к разрушению фермы или ее неожиданному выходу. Одним из рисков, влияющих на финансовую деятельность этих хозяйств, является постоянное снижение закупочной цены хлопка, постоянный рост цен на топливо и минеральные удобрения. Анализ финансового положения фермерских хозяйств представлен в таблице 7.

Из цифр таблицы 7 видно, что в ООО «Латиф Мурадов»-а и в торговом кооперативе «Баракати Ватан» города Гиссара уровень товарности основных производимых продуктов, кроме хлопка, считается низким. Потому что в ООО «Латиф Мурадов»-а процент реализации зерна составляет 61,5%, картофеля –

60,5%, овощей – 58,8%, фруктов – 49,0%, винограда – 44,6%. Показатель реализации мяса и молока равен 95,8 и 87,0% соответственно.

В торговом кооперативе «Баракати Ватан» процент реализации зерна составляет 61,5%, картофель – 50,0%, овощей – 50,1%, молока – 76,9%.

Таблица 7. Показатели эффективности производства сельскохозяйственной продукции в ООО «Латиф Мурадов»-а, торговом кооперативе «Баракати Ватан» города Гиссар и фермерском хозяйстве «Файзулла Саидов» -а Кубодианского района Хатлонской области в 2021 году.

Показатели	Производство, т	Реализация, т	% товарности	Затраты на 1 сен/сом они	Цена реализации, сен./сом они	Прибыль (+), убыток (-)	Уровень рентабельности, %
ООО "Латиф Мурадов"							
Зерно	1050,3	645,9	61,5	167,2	365,7	198,5	118,7
Хлопок	794,8	794,8	100,0	617,3	898,2	280,9	45,5
Картофель	713,0	472,2	66,2	333,0	340,4	7,4	22,4
Овощи	1858,5	1092,3	58,8	110,4	138,6	28,2	271,2
Фрукты	120,8	59,2	49,0	316,4	348,4	32,0	195,1
Виноград	52,0	23,2	44,6	249,6	322,0	72,4	2,0
Мясо	96,0	92,0	95,8	4952,3	4387,7	-564,6	-11,4
Молоко	1614,9	1404,7	87,0	351,4	314,8	-36,6	-11,6
Коконы	1,0	1,0	100,0	2110,7	960,4	-1150,3	-119,8
Торговый кооператив "Баракати Ватан"							
Зерно	451,5	273,4	60,5	102,8	143,7	40,9	39,8
Хлопок	126,6	126,6	100,0	567,5	673,1	105,6	18,6
Картофель	211,0	105,5	50,0	35,9	44,5	8,6	24,0
Зерно	250,8	125,7	50,1	40,1	34,2	-5,9	-
Молоко	115,8	89,1	76,9	367,9	478,1	110,2	30,0
Коконы	1,5	1,5	100,0	2918,0	1223,5	-1694,5	-
Дехканская (фермерская) хозяйства "Файзулло Саидов"							
Зерно	3,0	1,0	33,3	180,0	300,0	120,0	66,7
Хлопок	6,0	6,0	100,0	900,0	600,0	-300,0	-
Овощи	50,0	45,0	90,0	120,0	220,0	100,0	83,3

*Источник: Годовые отчеты ООО «Латиф Мурадов»-а, коммерческого кооператива «Баракати Ватан» города Гиссар и фермерского хозяйства «Файзулла Саидов»-а - Кубодианского района Хатлонской области за 2021 год.

Низкий уровень процента реализации произведенной продукции свидетельствует о том, что основная ее часть неконкурентоспособна на рынке и в основном употребляется на уровне домохозяйств, поскольку хозяйства производят картофель, овощи, фрукты и виноград за счет внутривладельческих аренд.

В ДФХ «Файзулла Саидов»-а процент реализации зерна составляет 33,3%, овощей – 90,0%, хлопка – 100%.

В современных условиях оценку состояния микросреды предпринимательства показывают финансовые результаты деятельности предпринимателя.

Анализ финансовых результатов фермерских хозяйств можно определить на основе горизонтального и вертикального анализа.

Данные оценки динамики показателей доходов, расходов и прибыли (таблица 8) показали, что ООО «Латиф Мурадова», в торговом кооперативе «Баракати Ватан» и фермерское хозяйство «Файзулла Саидова» работают эффективно.

Таблица 8. Уровень рентабельности ООО «Латиф Мурадов»-а, коммерческого кооператива «Баракати Ватан» и ДФХ «Файзулла Саидов»-а в 2021 году.

Показатели	ООО «Латиф Мурадов»	КК «Баракати Ватан»	ФХ «Файзулло Саидов»
Доход от реализации продукции, тыс сомони	20169,1	1925,4	138,0
Затраты на производство продукции, тыс. сомони	19464,5	1902,3	55,8
Прибыль от реализации продукции. тыс.сомони	704,6	23,1	82,2
Уровень рентабельности, %	3,6	1,2	147,3

*Источник: Годовые отчеты ООО «Латифа Мурадов»-а коммерческий кооператив «Баракати Ватан» и фермерское хозяйство «Файзулла Саидов» в 2021 году.

Из цифр таблицы 8 видно, что уровень рентабельности основной продукции, производимой в ООО «Латиф Мурадов»-а, торговом кооперативе «Баракати ватан» города Гисар, за исключением хлопка и кокон, считается низким, поскольку в ООО «Латиф Мурадов»-а уровень процента реализации зерна равен 61,5%, картофеля – 60,5%, овощей – 58,8%, фруктов – 49,0%, винограда – 44,6%, а продажи мяса и молока – 95,8% и т.д. равна 87,0%

В 2021 году доходы от реализации продукции в ООО «Латифа Мурадов»-а составил 20169,1 сомони, а расходы были равны – 19464,5 сомони. Предприятие по итогам года получило прибыль на сумму 704,6 тыс. сомони. Прибыль коммерческого кооператива «Баракати Ватан» составила 23,1 тысячи сомони. Уровень рентабельности двух хозяйств составил 3,6 и 1,2 процента соответственно, что считается низким показателем. ДФХ «Файзулла Саидов»-а за счет высокой прибыли от производства лука и зерна получило прибыль в размере 82,2 тысячи сомони, а его рентабельность выросла до 147,3 процента.

Финансовое положение ООО «Лати́фа Мура́дов»-а и КК «Бара́кати Ва́тан» неблагополучное, поскольку в конце 2021 года кредиторская задолженность составила 8501,1 и 2026,7 тыс. сомони, Дебиторская задолженность также составила 3945,4 и 175,4 тыс. сомони, что свидетельствует о низкой платежеспособности покупателей. Дебиторской задолженности КК «Бара́кати Ва́тан» составляет 63,9 тыс. сомони, который срок возврата 36 месяцев прошел, что считается безвозвратной задолженностью.

С помощью метода SWOT-анализа оценено состояние микросреды сельскохозяйственного производства.

Таким образом, можно сделать вывод, что финансовое положение ООО «Ля́тиф Мура́дов»-а и коммерческого кооператива «Бара́кати Ва́тан» не стабильно, и основной причиной этого является низкий уровень рентабельности выпускаемой продукции.

Современный анализ финансовой микросреды предпринимательства ООО «Лати́фа Мура́дов»-а, коммерческого кооператива «Бара́кати Ва́тан» и ДФХ «Фа́йзулло Саидов»-а показали, что наряду с производственными достижениями фермерских хозяйств существует ряд препятствий на пути развития производства. С помощью метода SWOT-анализа оценено состояние производственной микросреды этих хозяйств. Выявлены положительные, отрицательные стороны, возможности и угрозы. К положительным моментам относятся благоприятные природно-климатические условия, наличие крупных трудовых ресурсов и мощностей для дальнейшего развития, наличие спроса на производство продукции, удобное географическое положение и близость к потребителям, наличие резервных мощностей для создания производственных кластеров. К отрицательным моментам относятся: неразвитость технологической базы, низкий уровень инновационной активности, высокие потребительские и загрязняющие технологии, высокий уровень потребления капитальных фондов, зависимость от мировых цен на хлопок, отсутствие предприятий по промышленной переработке сельскохозяйственной продукции. По возможностям: увеличение производства продукции, повышение производительности труда, повышение отдачи средств, создание промышленных кластеров, использование передовых технологий и т.д. Угрозы включают высокий риск стихийных бедствий и уязвимость к последствиям изменения климата, низкий уровень технологий может привести к снижению конкурентоспособности.

Финансовое положение ООО «Лати́фа Мура́дов»-а, коммерческого кооператива «Бара́кати Ва́тан» неблагополучное, поскольку в конце 2021 года краткосрочные банковские кредиты и кредиторская задолженность высоки, а их доходность низкая. Финансовое состояние ДФХ «Фа́йзулла Саидов»-а оценено лучше.

В третьей главе «Основные направления улучшения финансовой среды предпринимательства» с использованием методологии STEP – анализа

выявлены факторы, влияющие на финансовую среду, которые разделены на четыре группы и выявлены перспективы развития финансовой среды предпринимательства Республики Таджикистан на макроэкономический уровень до 2030 года.

В диссертации, все факторы, влияющие на финансовую среду предпринимательства на макроэкономическом уровне, сгруппированы в политические, организационные, экономические и социальные факторы:

➤ в сфере политических факторов. Независимо от того, будет ли обеспечена внутривнутриполитическая стабильность страны, существует риск, связанный с политической ситуацией в Афганистане. Чтобы их предотвратить, давайте устраним новые препятствия, которые вызывают трудности на пути к единству, независимо от того, основаны ли эти препятствия на привычках, привязанностях, особых интересах, предрассудках, религии, возрастной группе и других факторах. Необходимо использовать все формы диалога и укреплять общение и взаимоотношения между людьми;

➤ в сфере экономических факторов. Улучшение финансовой среды направлено, прежде всего, на развитие здоровой экономики и обеспечение привлечения значительного иностранного капитала. Он опирается на реализацию 10 основных принципов, определяющих отношение государства к предпринимательству. Главный критерий – государство должно создать правовую основу рынка в экономике.

По расчетам средний балл равен $(84,3+63,5+95,5+119,2)=362,5:4=90,6$. Это означает, что финансово-деловая среда Таджикистана равна 90,6 баллам из 100 возможных (таблица 9).

Таблица 9. STER – анализ оценки обеспеченности финансовой среды в Таджикистане

	Политические факторы	Балл	Организационные факторы	Балл
1	внутриполитическая стабильность страны	10	Сертификат	3,8
2	Собрания	10	Патент	11,4
3	Забастовки	10	Юридическое лицо	4,1
4	отношения с соседними странами	7,5	ХДФ	17,0
5	политическая ситуация в соседних странах	8,3	Продвижение бизнеса, место	7,0
6	наличие военных действий	5	Экономическая доступность продуктов питания, %	4,6
7	состояние демократии	7,5	Создание постоянных рабочих мест	8,7
8	мораторий на проверку предпринимательской деятельности	10	Доля промышленности в ВВП, %	1,7
9	государственная поддержка бизнеса	10	Доля сельского хозяйства в ВВП, %	2,1
10	уровень поддержки научно-технических достижений	6	Доля услуг в ВВП, %	3,3
Все баллы		84,3	Все баллы	63,7
	ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ	Балл	СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ	Балл

1	Внешнеторговый оборот, млн. руб. доллар	9,2	Уровень занятости населения, млн человек	105,1
2	Кредитование экономики, млрд. руб. Сомони	53,9	Неформальная занятость, хаз. человек	2,0
3	Проценты по кредиту, %	0,02	Средний класс населения, хаз. человек	1,4
4	Сумма денег в обращении, млрд сомони	11,6	Уровень бедности. человек	0,9
5	Привлечение внутренних инвестиций, млрд. руб. Сомони	20,3	Уровень безработицы, %	1,1
6	Привлечение иностранных инвестиций, млн.руб. Сомони	0,8	Средняя заработная плата, сомони	1,3
7	Уровень инфляции, %	0,01	Уровень пенсии, сомони	1,2
8	Налогообложение экономики, млрд сомони	0,03	Минимальная заработная плата, сомони	3,4
9	Изменение курса валюты, сомони/доллар. США	0,01	Ежемесячный доход населения, сомони	1,4
10	Уровень самообеспеченности продуктами питания, %	0,07	Жилищное предложение, м2	1,4
	Средний счет	95,9 ¹	Средний счет	119,2 ¹

Стратегией решения макроэкономических проблем является стабилизация дефицита государственного бюджета, усиление денежно-кредитной политики, поддержание уровня инфляции в стабильном состоянии, сокращение количества наличных денег в обращении, увеличение экспортного потенциала, регулирование налоговой системы, совершенствование инвестиционного климата и т.д.

Назрела необходимость разработки стратегии перехода от трудоемкой отрасли к наукоёмкой технологии. Постепенное сокращение доли сельского хозяйства, добывающей промышленности в структуре ВВП с увеличением доли обрабатывающей и прежде всего наукоёмкой промышленности;

➤ в сфере демографических факторов, рост численности населения трудоспособного возраста оказывает прямое влияние на финансовую среду предпринимательства, поскольку это очень дешевый ресурс, ускоряющий развитие бизнеса. Одним из факторов создания совместных предприятий между Таджикистаном и другими странами является дешевая рабочая сила. Ошибкой является использование рабочей силы в аграрном секторе, который имеет низкий уровень производительности труда. Отход от доминирования доли занятости в аграрном секторе должен стать важной частью реформ в сфере занятости и повышения производительности труда. В работе представлены основные направления мер по обеспечению занятости трудовых ресурсов в Таджикистане;

➤ по направлению научно-технических факторов включают в себя уровень научного развития и совершенствования техники, скорость изменения технологий, уровень инвестиций в инновации, участие государства в научно-технических исследованиях. Создание инновационного потенциала, самофинансирование научно-исследовательских и экспериментальных работ, которые тесно связаны с производством и должны быть продолжены. Основные

направления мер по обеспечению занятости трудовых ресурсов в Таджикистане представлены в виде таблицы;

➤ в направлении совершенствования социальных факторов рассматривается повышение уровня занятости населения, уровня квалификации кадров, их подготовка и переподготовка, социальная защита населения;

➤ в направлении улучшения экологических факторов предложены мероприятия по улучшению окружающей среды, оснащению промышленных предприятий очистными сооружениями, деградации земель, предложена система мероприятий.

Автор в рамках диссертационного исследования разработал матрицу укрепления финансовой среды предпринимательства (табл. 10).

Среди существующих проблем в матрице показаны приоритеты и пути улучшения инвестиционной среды.

Таблица 10. Матрица укрепления финансовой среды предпринимательства в Республике Таджикистан до 2030 года

К основным проблемам в сфере улучшения предпринимательской-среды и инвестиционных условий относятся:	К преимуществам и улучшениям инвестиционного климата относятся:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ ограниченность внутреннего рынка и слабая международная торгово-экономическая интеграция, что связано с удаленностью от крупных мировых потребительских рынков и основных торгово-транспортных маршрутов; ➤ недостаточное развитие производственной инфраструктуры и сезонные проблемы с электроснабжением, высокая цена ресурсов; ➤ административные препятствия на пути развития бизнеса и отсутствие механизма самофинансирования (кредитные союзы, общества взаимного страхования и т.д.); ➤ недостаточное развитие инвестиционной инфраструктуры (банковской, информационно-аналитической, консалтинговой и другой инфраструктуры) и недостатки механизмов обеспечения прав собственности, слабое развитие договорных отношений; ➤ несовершенство системы налогового стимулирования и неразвитость механизмов финансово-кредитной поддержки и страхования рисков бизнеса, нестабильность на валютном рынке и инфляционные процессы; ➤ низкий уровень эффективности механизмов государственной поддержки и регулирования бизнеса на национальном и региональном уровне; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ развитие промышленного предпринимательства и промышленности по переработке отечественного сырья, реализация инвестиционных проектов с внедрением передовых технологий и повышением экспортного потенциала страны; ➤ снижение административных барьеров и формирование инфраструктуры развития и поддержки малого и среднего бизнеса на национальном и местном уровнях; ➤ формирование системы бизнес-информации в отрасли и содействие созданию бизнес-инкубаторов с учетом потребностей мужчин и женщин, сельских предпринимателей; ➤ усиление прав собственности, развитие конкуренции и создание института (института) омбудсмана по защите прав предпринимателей; ➤ использование механизмов сотрудничества государства и частного сектора в сфере энергетики, строительства и реабилитации автомобильных дорог и железнодорожной инфраструктуры, реабилитации аэропортов, в сфере гражданского строительства, образования и здравоохранения; ➤ укрепление механизмов сотрудничества между Правительством Республики Таджикистан и партнерами по развитию путем использования передового опыта процесса Глобального сотрудничества для эффективного сотрудничества в целях развития (GCCDF).
<ul style="list-style-type: none"> ➤ сложность процедур импорта и экспорта (тарифные и нетарифные барьеры) и отсутствие необходимого регионального сотрудничества, особенно в сфере торговли, транзита и информационно-экологического обмена; 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ поддержка и поощрение производителей и экспортеров отечественных товаров

➤ отсутствие связи проектов зарубежной помощи с приоритетами национальной деятельности, отраслевыми стратегиями программ регионального развития.	
--	--

*Источник: Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.

Одним из основных путей является развитие промышленного предпринимательства и промышленности по переработке отечественного сырья, реализация инвестиционных проектов с внедрением передовых технологий и повышением экспортного потенциала страны. Потому что по статистическим данным уровень износа основных фондов в экономики в 2021 г. равна 74,1%. По статистическим данным, по состоянию на 1 января 2023 года количество бездействующих промышленных предприятий в республике составило 489, из них 293 являются сезонными предприятиями.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследуя финансовую среду предпринимательства, можно сделать следующие выводы:

1. В научных материалах и интернет-источниках нет единого определения финансовой среды предпринимательства. Один характеризует его как фактор, другой - совокупность влияющих сил, воспроизводство и осуществление целевого поиска, подготовку и внедрение инноваций, третий - социальную среду, объединение хозяйствующих субъектов, действующих вне определенного предприятия и влияющих на деловую активность и возможность получать доход. Другая группа называет условия, в которых должно работать предприятие, третья часть понимает под ними совокупность среды, возможностей и стратегического потенциала организации, систему условий и факторов, влияющих на организацию, форму и результаты ее финансовой деятельности. [А.8]

Структуру финансовой среды предпринимательства можно разделить на две позиции - макросреду (природно-экологическую, экономическую, демографическую, технико-технологическую, политическую и культурную) и микросреду (организационную структуру предприятия, структуру управления, организацию финансирования), организация продаж, ценообразование, организация бухгалтерского учета, организация налогового учета, особенности технологии производства и т.д.

2. Финансовая среда предпринимательства находится под влиянием взаимодействия внутренних и внешних факторов. Однако четкой классификации факторов внешней бизнес-среды в научной литературе нет. Но на основе анализа публикаций различных экономистов в картине выделяются внешние факторы, влияющие на финансовую среду бизнеса, имеющие косвенное и прямое воздействие. К факторам косвенного влияния относятся

политические, экономические, демографические, научно-технические, социальные и экологические факторы. К внешним факторам прямого влияния относятся: поставщики, потребители, конкуренты, законы и органы государственной власти.

Финансовая среда предпринимательства – это состояние, при котором предприниматель полностью независим от кредитного источника финансирования, обеспечены его ликвидность, конкурентоспособность и долгосрочное развитие. [А. 5]

3. Следует констатировать, что при разработке и реализации программ развития бизнеса и создания здоровой финансовой среды, форм государственной поддержки предпринимательства для решения существующих социально-экономических проблем за рубежом принимаются значительные меры на всех уровнях государственных органов. Механизм поддержки предусматривает все виды помощи путем предоставления кредитов, поручительства по кредитам, оказания помощи в подготовке и переподготовке кадров, а также обеспечения беспрепятственного доступа к информации, необходимой для стимулирования деятельности малого и среднего предпринимательства. [А.5]

4. Внутривнутриполитическая ситуация в Таджикистане стабильна и создала благоприятную финансовую среду для развития предпринимательства. Разработаны и приняты нормативно-правовые основы развития предпринимательства. Хотя Таджикистан входит в список десяти стран с прогрессом в реформах поддержки предпринимательства, согласно рейтингу «Поощрение деловой активности 2016» республика занимает 132 место, что свидетельствует о низком развитии институтов поддержки предпринимательства.

Отношение активов финансового рынка к ВВП, оценивающее уровень развития финансового рынка Таджикистана, в 15,4 раза ниже среднемирового показателя. Показатель уровня монетизации (по широкому показателю объема денег по отношению к ВВП) снизился до 0,10 в 2021 году. Годовой уровень инфляции составил 8,0 процента, что на 1,4 процента меньше, чем в прошлом году. Официальный номинальный курс сомони к доллару США в 2021 году по сравнению с 2016 годом снизился на 43,4 процента. Активы кредитных организаций на конец 2021 года составил 22,4 миллиарда сомони и снизился на 14,8 процента по сравнению с 2020 годом. Обязательства кредитных организаций в 2021 году – 17,3 млрд сомони и снизился на 9,9 процента по сравнению с 2020 годом. [А.1]

5. Выявлено, что в современных условиях экономика Таджикистана страдает от нехватки финансовых средств, поскольку уровень капитализации низок, а стоимость банковских кредитов имеет тенденцию к увеличению.

Макроэкономические факторы, влияющие на финансовую среду предпринимательства, решение демографических вопросов – обеспечение

занятости трудовых ресурсов, финансирование сферы науки, которое не превысило 0,15% на уровне 2015 года, уровень износа основных фондов в экономики в 2021 г. равна 74,1%, при этом коэффициент обновления фонда составляет 35,1%. Социальный статус населения связан с развитием предпринимательства и покупательной способностью населения, но и эти показатели вызывают тревогу. Несмотря на то, что затраты на охрану окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов имеют тенденцию к увеличению с каждым годом, количество чрезвычайных ситуаций имеет тенденцию к увеличению. [А. 4]

6. Факторы финансовой микросреды бизнеса включают элементы производства, финансов, маркетинга, управления персоналом, организационной структуры, и их состояние в совокупности определяет потенциал и возможности предпринимателя. Современный анализ финансовой микросреды предпринимательства ООО «Латифа Мурадов»-а КК «Баракати Ватан» города Гиссар, ДФХ «Файзулло Саидов»-а Кубадиянского района показал, что наряду с производственными достижениями экономики, существует ряд препятствий на пути развития производства. С помощью метода SWOT-анализа оценено состояние производственной микросреды хозяйств. Выявлены положительные, отрицательные стороны, возможности и угрозы. К положительным моментам относятся благоприятные природно-климатические условия, наличие крупных трудовых ресурсов и мощностей для дальнейшего развития, наличие спроса на производство продукции, удобное географическое положение и близость к потребителям, наличие резервных мощностей для создания производственных кластеров. К отрицательным моментам относятся: неразвитость технологической базы, низкий уровень инновационной активности, высокие потребительские и загрязняющие технологии, высокий уровень потребления капитальных фондов, зависимость от мировых цен на хлопок, отсутствие предприятий по промышленной переработке сельскохозяйственной продукции. Еще одним фактором, влияющим на финансовую среду экономики, является положение конкурентов. Сравнение показателей трёх хозяйств показало, что позиции ООО «Латифа Мурадов»-а на рынке сильнее.

Отчетливо ощущается влияние посредников, продавцов, покупателей, средств массовой информации, рекламы. Важным фактором развития финансовой среды является управление персоналом, недостатка в котором экономика не испытывает. Имея стабильное руководство, за историю своей многолетней деятельности он сменил всего троих руководителей. Культура земледелия высока, уважение в хозяйстве находится на первом уровне. [А. 9]

ОБЩИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ

1. Исследование теоретических основ сущности финансовой среды предпринимательства позволило сделать вывод и сформулировать своё

понятия. По мнению автора, «финансовая среда предпринимательства - политическая, экономическая, правовая, демографическая, научно-технологическая, социальная, экологическая ситуация, и направлена она на удовлетворение потребностей всех субъектов рыночных отношений, в которых действуют предприниматели».[А.10].

2. Опыт использования информационно-коммуникационных систем для мониторинга эффективности мер государственной поддержки малого и среднего предпринимательства Японии, организации учебных центров и разработки рекомендаций для руководителей малых и средних предприятий Китая, получение онлайн-консультации по получению кредита, консультации страховых компаний Франции, предложение кредитов вновь созданным предпринимателям, получившим 50 тысяч от государства, льготный кредит в евро сроком на 20 лет в Германии, медицинское страхование для самозанятых лиц (снижение заработной платы на 25% для работодателей и членов их иждивенцев) США, создание «Гарантийного фонда развития малого бизнеса» Республики Узбекистан рекомендуется для Таджикистана. [А. 7]

3. Основные пути укрепления финансовой среды предпринимательства на макроэкономическом уровне:

1) в сторону политических факторов.

➤ все формы диалога должны использоваться для укрепления общения и взаимоотношений между людьми;

➤ укреплять отношения с соседними странами и создавать условия для деятельности международных организаций;

➤ укрепить политическую среду для развития бизнеса, предложенную в диссертации.

2) в сфере экономических факторов.

➤ направлено на улучшение финансовой среды, прежде всего, на развитие здоровой экономики и обеспечение привлечения значительного иностранного капитала;

➤ реализация 10 основных принципов, определяющих отношение государства к бизнесу. Главный критерий – государство должно создать правовую основу рынка в экономике;

➤ осуществить предложенную стратегию решения макроэкономических проблем, включая стабилизацию дефицита государственного бюджета, усиление денежно-кредитной политики, поддержание уровня инфляции в стабильном состоянии, сокращение количества наличных денег в обращении, увеличение экспортного потенциала, регулирование налоговой системы, улучшение окружающей среды, инвестиции и др.

➤ необходимо разработать стратегию перехода от трудоемкой отрасли к технологичной. Постепенно сократить долю сельского хозяйства, добывающей промышленности в структуре ВВП, увеличить долю

обрабатывающей промышленности и прежде всего наукоёмкой промышленности.

3) в сфере демографических факторов.

- обеспечение эффективного использования трудовых ресурсов;
- сокращение использования рабочей силы в аграрном секторе, который имеет низкий уровень производительности труда;
- предложено обеспечение реализации основных направлений мероприятий по обеспечению занятости трудовых ресурсов.

4) в направлении научно-технических факторов.

- создание инновационного потенциала, хозрасчетных научно-исследовательских, опытно-конструкторских работ, которые тесно связаны с производством и должны быть продолжены;
- обеспечить реализацию основных направлений мер по обеспечению занятости трудовых ресурсов в Таджикистане, представленных в виде таблицы;

5) в направлении улучшения социальных факторов.

- обеспечить социальную защиту населения путем обеспечения занятости, государственных трансфертов;
- устранить неравномерное географическое распределение экономических возможностей;
- трудовая миграция должна регулироваться и рассматриваться как один из альтернативных способов обеспечения занятости и повышения уровня жизни;
- обеспечить предложенную стратегию решения социальных вопросов.

6) в направлении улучшения экологических факторов.

- меры по улучшению окружающей среды, оснащение промышленных предприятий очистными сооружениями;
  - сокращение вредных производств;
- Вмешательство государства в процесс рационального использования природных ресурсов;
- финансирование создания безвредных технологий;
  - предотвращение деградации земель;
  - адаптация к последствиям изменения климата;
  - доступ к чистой воде и канализации.

4. Пути улучшения финансовой среды бизнеса на микроэкономическом уровне.

Внедрение концептуальной модели разработки и реализации финансовой стратегии:

- при планировании специалисты должны повысить синергетический характер сельскохозяйственных работ за счет объединения ряда элементов;

➤ обеспечивает необходимый контроль за формированием и использованием материальных, трудовых и финансовых ресурсов, обеспечивает необходимые условия для улучшения финансового положения хозяйства;

- соблюдение основных принципов технологии производства;
- целевое использование заемного капитала;
- предотвращение разделения дебиторской задолженности и своевременная оплата кредиторской задолженности;
- предоставление стимулов производителям;
- обеспечение нужд хозяйства транспортными средствами.

5. В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года предложена матрица укрепления финансовой среды для предпринимательства, включающая формирование многоуровневой институциональной системы поддержки бизнеса, путем создания региональных и отраслевых кластеров развития предпринимательства, специализированные фонды и поддержка развития. Предлагаются инфраструктурные организации. Реализация мер, предложенных в матрице, может привести к укреплению финансовой среды для развития бизнеса как на макроэкономическом, так и на микроэкономическом уровне. [А.1]

6. Доказано, что использование возможностей информационно-просветительских инструментов по повышению финансовой среды для популяризации деловой активности становится основным средством привлечения населения к предпринимательству и концентрации деловой активности в стратегических сферах экономики Республики Таджикистан. Сотрудничество со средствами массовой информации Республики Таджикистан является эффективным способом укрепления финансовой среды предпринимательства, формирования положительного имиджа предпринимательства, а также основным средством повышения репутации деловой деятельности. [М.2]

СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

А) Публикации в изданиях, включенных в перечень ведущих рецензируемых научных журналах и изданий, рекомендуемых ВАК при президенте Республики Таджикистан:

[А.1]. Баходурова Қ.Қ. Управление рынком банковских услуг в условиях переходной экономики. [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова , Ф.М. Раҳимов, Ван Яцзе, С.Х.Ашурзода, М.Б Холназаров //Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2.Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534/саҳ.118-125 (0,25 ҷ.ч.).

[А.2]. Баходурова Қ.Қ. Баҳои сифати зиндагии аҳолии деҳот. /[Матн] /Қ.Қ. Баҳодурова, С.Ҷ. Кабилов, И.Х. Гулов, Б.Т.Тоҳирҷонов, С. Ашурзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534 / саҳ.169-175.(0,08 ҷ.ч.)

[A.3] Баҳодурова Қ.Қ.Моҳияти илмии бехатарии озӯқаворӣ. / [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова, А.Ҷ Сафаров, И.С Ашуров // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. Қисми 2. Бохтар-2018. 1/4(57). ISSN 2663-5534 саҳ.175-180.(0,12 ҷ.ч.)

[A.4] Баҳодурова К.К. Особенности инновационной деятельности в сельском хозяйстве. [Матн] /Қ.Қ.Баҳодурова, Дж.К. Расулов, А.Дж Сафарова // Кишоварз. Журнали назариявӣ ва илмӣ-амалӣ. Душанбе: ТАУ, 2019 ISSN 2074-5435 / № 1 (54) саҳ 165-169.(0,08 ҷ.ч.)

[A.5] Баҳодурова Қ.Қ. Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҳолат ва вазифаҳо / [Матн] Қ.Қ.Баҳодурова, Ҷ.К Расулов, Ш.Р. Насриддинов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ.Бохтар-2019. ISSN 2663-5534 1/2 (62).саҳ.216-220.(0,10 ҷ.ч.)

[A.6] Баҳодурова Қ.Қ.Асосҳои илмӣ-методи назарияи муҳити рушди соҳибкорӣ. [Матн] Қ.Қ.Баҳодурова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. (илмҳои табиӣ-риёзӣ).Шумораи № 4 (16) Душанбе соли 2022. ISSN 2707-9996.саҳ.149-156.(0,12 ҷ.ч.)

[A.7] Баҳодурова Қ.Қ. Омилҳои ташаккули муҳити молиявии соҳибкорӣ / [Матн] Қ.Қ. Баҳодурова, И.С.Ашуров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. Шумораи № 1 (17) Душанбе соли 2023 с. ISSN 2707-9996.саҳ.77-84.(0,25 ҷ.ч.)

[A.8]. Баҳодурова Қ.Қ. Муҳити молиявии соҳибкорӣ дар хориҷа / [Матн] Қ.Қ. Баҳодурова, И.С.Ашуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон” ISSN 2413-5151. № 9 саҳ.161-170. Душанбе соли 2023 (0,31 ҷ.ч.)

[A.9] Баҳодурова Қ.Қ.Баҳои ҳолати муносири микромуҳити молиявии соҳибкорӣ дар Тоҷикистон / [Матн] Қ.Қ. Баҳодурова, И.С. Ашуров // Маҷаллаи илмию назариявӣ ва истеҳсолии “Кишоварз”.шумораи № 3 (100) Душанбе соли 2023с. ISSN 2074-5435.(саҳ.169-175) (0,12 ҷ.ч.)

[A.10] Баҳодурова Қ.Қ.Таҳияи стратегияи молиявӣ ҳамчун самти асосии беҳтар намудани муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ / [Матн] Қ.Қ. Баҳодурова// Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Маҷаллаи илмӣ) Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ.Бохтар-2023. ISSN 2663-5534 1/4 (116).саҳ.225-230.(0,37 ҷ.ч.)

Б) Публикации в других изданиях:

[A.11] Баҳодурова Қ.Қ. Маданияти соҳибкорӣ дар шароити гузаштан ба иқтисоди бозорӣ [Матн] / К.К. Баҳодурова // Маводи конфронси ҷумҳуриявии илмию-амалӣ (21-22 май соли 2004) Интегратсияи иқтисодиёти ҶТ ба хоҷагии ҷаҳонӣ. Душанбе С 2004.-саҳ.-67-68.(0,12 ҷ.ч.)

[A.12] Баҳодурова Қ.Қ. Внедрение инноваций предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан. [Матн] /Қ.Қ. Баҳодурова//. Тезис. Маводи конф. илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандон бахшида ба ҷашнҳои “15-солагии истиқлолияти ҶТ”, “2700 солагии шаҳри Кӯлоб” ва “Соли тамаддуни ориёӣ”.с.2006. саҳ.216 (0,06 ҷ.ч.)

[A.13] Баҳодурова Қ.Қ.Хусусиятҳои танзимнамоии давлатии соҳибкории хурду миёна дар ҷомеаи ҷаҳонӣ. [Матн] /Қ.Қ.Баҳодурова//. Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-назариявии олимон, муҳаққиқони ҷавон ва коршиносони соҳаи сиёсати давлатии ҷавонон бахшида ба 15 солагии ҷашни Ваҳдати миллий. Душанбе- 2012 с.ISBN 978-99947-876-4-7. саҳ.258-262 (0,25 ҷ.ч.)

[A.14] Баҳодурова Қ.Қ. Масалаҳои асосии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-назариявии олимон, муҳаққиқони ҷавон ва коршиносони соҳаи сиёсати давлатии ҷавонон бахшида ба пешвози ҷашни Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 20 солагии ҷашни Иҷлосияи таърихии XVI

Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе- 2012 с. ISBN 978-99947-910-4-0. саҳ.200-206 (0,43 ҷ.ч.)

[А.15] Баҳодурова Қ.Қ Женщины-предприниматели и их роль в развитии экономики Республики Таджикистан. [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова // Журнали Паёми донишқадаи забонҳо. 3(11). Душанбе 2013 с. ISSN 2226-9355/ саҳ.96-100 (0,31 ҷ.ч.)

[А.16] Баҳодурова Қ.Қ Дастгирии давлатии соҳибқори хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // Журнали Паёми донишқадаи забонҳо №3(23) 2016 с. ISSN 222-9355 саҳ.124-128 (0,31 ҷ.ч.)

[А.17] Баҳодурова Қ.Қ. Инновационное развитие предпринима-тельства в АПК Республики Таджикистан [Матн] / К.К. Баҳодурова, Г.Х. Раззоқова // Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар Донишгоҳи словянии Россия ва Тоҷикистон. Душанбе С 2018, саҳ.61-65 (0,15 ҷ.ч.);

[А.18] Баҳодурова Қ.Қ. Зарубежный опыт государственного регулирования притока инвестиции в аграрную экономику [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова, И.С.Ашуров, С Ашурзода // Мизи мудаввар дар мавзӯи «Создание условий для успешной экономической и коммерческой деятельности граждан Таджикистана в стране и за ее пределами» Душанбе. 29 март соли 2019.дар кафедраи Иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибқори факултети Иқтисодии ДДСР, саҳ 91-103.(0,27 ҷ.ч.)

[А.19] Баҳодурова Қ.Қ Самтҳои асосии муҳити рушди соҳибқори хурд [Матн] / Қ.Қ. Баҳодурова // ВМИ ҶТ. ДДЗТ ба номи С.Улуғзода. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Саҳми олимони форсу тоҷик дар омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ” бахшида ба солҳои 2020-2040” “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (ш. Душанбе 27.09.2021), саҳ.53-70 соли 2021с.(1,6 ҷ.ч.)

[А.20] Баҳодурова Қ.Қ Проблемы государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Республике Таджикистан [Матн] / Қ.Қ.Баҳодурова // ВМИҶТ. ДДЗТ ба номи С.Улуғзода. Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Саҳми олимони форсу тоҷик дар омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ” бахшида ба солҳои 2020-2040” “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ,дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” (ш. Душанбе 27.09.2021), саҳ.110-119 соли 2021 с.(0,62 ҷ.ч.)

Аннотатсия

ба автореферати диссертатсияи Баҳодурова Қумринисо Қаяумовна дар мавзӯи “Такмили муҳити молиявӣ соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар мисоли соҳибқори кишоварзӣ)” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.06.06 - Иқтисодиёти соҳибқорӣ

Дар диссертатсия, дар асоси тадқиқоти назариявӣ ибораи муҳити молиявӣ соҳибқорӣ «ҳамчун вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, демографӣ, илмӣ-технологӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, ки дар кишвар ташаккул ёфта, ба шахрвандони қобилиятнок ба фаъолияти соҳибқорӣ озодии иқтисодӣ шароит фароҳам оварда, ба қонеъ гардонидани талаботи ҳамаи субъектҳои муносибатҳои бозорӣ нигаронида шудааст, ки дар доираи ин муҳит соҳибқорон амал мекунанд» маънидод шудааст.

Пешниҳод шудааст, ки таҷрибаи истифодаи системаҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои назорати самаранокии чорабиниҳои дастгирии давлатии корхонаҳои хурд ва миёнаи Чопон, ташкили марказҳои таълимӣ ва таҳия намудани тавсияҳо барои кормандони роҳбарикунандаи тиҷорати хурду миёнаи Чин, гирифтани

машваратҳои онлайнӣ оид ба гирифтани қарз ва хизматрасониҳои ширкатҳои суғуртаи Фаронса, дастгирии молиявии соҳибкорони навтаъсиси Олмон, суғуртаи тиббии ИМА, таъсиси фонди кафолатӣ рушди тиҷорати хурди Ҷумҳурии Ўзбекистон барои Тоҷикистон қобили қабул аст.

Қайд шудааст, ки сатҳи капитализатсияи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон паст буда, арзиши қарзҳои бонкӣ тамоюли афзоиш доранд. Кўшишҳои ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беҳсозии фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ тавассути таҳкимдиҳии заминаи қонунгузорӣ, рушди низоми иҷроӣ қарордодҳо ва идоракунии корпоративӣ, таъмини ҳуқуқҳои молу мулкӣ, бартараф намудани монеаҳои маъмурии зиёдатӣ, аз ҷумла баланд бардоштани иқтидори сармоягузорӣ ва коҳишдиҳии хавфҳои сармоягузорӣ натиҷаҳои зарурӣ надода истодаанд.

Бо истифода аз системаи SPOT-анализ дурнамои рушди муҳити молиявӣ то соли 2030 муайян карда шудааст. Модели концептуалии таҳия ва иҷроӣ стратегияи муҳити молиявӣ дар сатҳи микроиқтисодӣ таҳия карда шуда, роҳҳои такмили он бо дарназардошти риояи принципҳои асосии технологияи истеҳсолот, мақсаднок истифодабарии сармояи қарзӣ, пешгирии бавучуоии қарзҳои дебиторӣ ва саривақт пардохт намудани қарзҳои кредиторӣ, таъмини ҳавасмандии истеҳсолкунандагон ва таъмини талаботи хоҷагӣ бо воситаҳои гардон пешниҳод гардидааст.

Матритсаи таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ пешниҳод карда шудааст, ки ташаккули низоми бисёрсатҳаи институтсионалии дастгирии соҳибкорон дар асоси ташкил намудани кластерҳои минтақавию соҳавии рушди соҳибкорӣ, фондҳои махсусгардонидашуда ва дастгирии рушди ташкилотҳои инфрасохторӣ пешниҳод карда шудааст. Ҳамкорӣ бо васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таҳкими муҳити молиявии соҳибкорӣ, ташаккули симои мусбии соҳибкорӣ воситаи асосии таҳкими мақоми иҷтимоӣ ва баланд бардоштани эътибори фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Калидвожаҳо: такмил, муҳит, молиявӣ, соҳибкорӣ, назария, омилҳо, марҳилаҳо, ташаккул, таҷриба, хориҷӣ, тадбиқ, таҳлил, вазъ, муосир, фаъолият, микромуҳит, макромуҳит, муҳити дохилӣ, берунӣ, самтҳо, такмил, стратегияи молиявӣ, мукамалсозӣ, механизм, танзими давлатӣ

Аннотация

на автореферат диссертации Баходуровой Кумринисо Каюмовны на тему «Совершенствование финансовой среды предпринимательства в Республике Таджикистан (на примере сельскохозяйственного предпринимательства)» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06.06 - Экономика предпринимательства

В диссертации на основе теоретического исследования дана собственная трактовка понятия финансовой среды предпринимательства «как политической, экономической, правовой, демографической, научно-технологической, социальной, экологической ситуации, сложившейся в стране, обеспечивающей условия экономической свободы граждан, способных к предпринимательской деятельности которая направлена на удовлетворение потребностей всех субъектов рыночных отношений, в которых действуют предприниматели этой среды.

Предлагается использовать опыт использования информационно-коммуникационных систем для мониторинга эффективности мер государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Японии, организации учебных

центров и разработки рекомендаций для управленческого персонала малых и средних предприятий в Китае, получение онлайн-консультаций по получению кредитов и услуг французских страховых компаний, финансовая поддержка вновь созданных предпринимателей в Германии, медицинское страхование США, создание гарантийного фонда, развитие малого бизнеса Республики Узбекистан в Республике Таджикистан.

Отмечено, что уровень капитализации экономики Республики Таджикистан низкий, а стоимость банковских кредитов имеет тенденцию к увеличению. Усилия Правительства Республики Таджикистан по улучшению деловой и инвестиционной среды путем укрепления законодательной базы, развития системы исполнения контрактов и корпоративного управления, обеспечения прав собственности, устранения чрезмерных административных препятствий, в том числе повышения инвестиционного потенциала и снижения инвестиционных рисков, не дают необходимых результатов.

С помощью системы SPOT-анализа определены перспективы развития финансовой среды до 2030 года. Разработана концептуальная модель разработки и реализации стратегии финансовой среды на микроэкономическом уровне и пути ее совершенствования с учетом соблюдения основных принципов технологии производства, целевого использования заемного капитала, предлагается предотвращение безнадежной задолженности и своевременная оплата кредиторской задолженности, обеспечение стимулирования производителей и обеспечение потребностей экономики средствами привода.

Предложена матрица укрепления финансовой среды для предпринимательства, предполагающая формирование многоуровневой институциональной системы поддержки предпринимателей на основе формирования региональных и отраслевых кластеров развития бизнеса, специализированных фондов и поддержки развития инфраструктурных организаций. Сотрудничество со средствами массовой информации Республики Таджикистан в направлении укрепления финансовой среды бизнеса, формирования положительного имиджа предпринимательства является основным средством укрепления социального статуса и повышения репутации деловой деятельности.

Ключевые слова: совершенствование, среда, финансовое, предпринимательство, теория, факторы, этапы, формирование, опыт, зарубежный, применение, анализ, ситуация, современность, деятельность, микросреда, макросреда, внутренняя среда, внешняя, направления, совершенствование, финансовая стратегия, механизм, государственное регулирование

Annotation

on the abstract of the dissertation of Bahodurova Qumriniso Qayumovna on the topic "Improving the financial environment of entrepreneurship in the Republic of Tajikistan (using the example of agricultural entrepreneurship)" for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.06.06 - Economics of Entrepreneurship

In the dissertation, based on the theoretical research of the expression of the financial environment of business "as a political, economic, legal, demographic, scientific-technological, social, ecological situation that has formed in the country, providing conditions for economic freedom to citizens capable of entrepreneurial activity and satisfying is aimed at meeting the needs of all subjects of market relations, in which businessmen operate within this environment.

It is suggested that the experience of using information and communication systems to monitor the effectiveness of government support measures for small and medium-sized enterprises in Japan, the organization of training centers and the development of recommendations for the management staff of small and medium-sized enterprises in China,

receiving online consultations on obtaining loans and services of French insurance companies, financial support of newly established entrepreneurs in Germany, medical insurance of the USA, establishment of a guarantee fund, development of small business of the Republic of Uzbekistan is acceptable for Tajikistan.

It was noted that the level of capitalization of the economy of the Republic of Tajikistan is low, and the value of bank loans tends to increase. The efforts of the government of the Republic of Tajikistan to improve the business and investment environment by strengthening the legal framework, developing the system of contract execution and corporate management, ensuring property rights, removing excessive administrative obstacles, including increasing investment capacity and reducing investment risks are not giving the necessary results.

Using the SPOT-analysis system, the prospects for the development of the financial environment until 2030 have been determined. A conceptual model for the development and implementation of the strategy of the financial environment at the microeconomic level has been developed, and the ways of its improvement, taking into account the observance of the main principles of production technology, the purposeful use of debt capital, the prevention of bad debts and the timely payment of creditor debts, ensuring the incentives of producers and ensuring the needs of the economy with means of drive are proposed.

A matrix for strengthening the financial environment of business is proposed, which suggests the formation of a multi-level institutional system of support for entrepreneurs based on the formation of regional and sectoral clusters of business development, specialized funds and support for the development of infrastructure organizations. Cooperation with the mass media of the Republic of Tajikistan in the direction of strengthening the financial environment of business, forming a positive image of business is the main means of strengthening the social status and increasing the reputation of business activity.

Keywords: improvement, environment, financial, entrepreneurship, theory, factors, stages, formation, experience, foreign, application, analysis, situation, modernity, activity, microenvironment, macroenvironment, internal environment, external, directions, improvement, financial strategy, improvement , mechanism, state regulation